

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ
КАФЕДРА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА РЕГІОНАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

ОПП «Адміністративний менеджмент»

на тему: **«ЯДЕРНИЙ ТА БЕЗ'ЯДЕРНИЙ СТАТУС ДЕРЖАВИ: СВІТОВИЙ
ДОСВІД ТА УКРАЇНА»**

Виконала: студентка 4 курсу 437 групи

галузь знань:

28 Публічне управління та адміністрування

спеціальності:

281 Публічне управління та адміністрування

Кухаренко Тетяна Андріївна

Науковий керівник:

Кандидат політичних наук, доцент

Бондар Ганна Леонідівна

Рецензент:

Посада, вчене звання, науковий ступінь

Доктор наук з державного управління, професор

Євтушенко Олександр Никифорович

м. Миколаїв – 2023 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Джерельна база, основні поняття та категорії дослідження.....	8
1.2. Законодавча та нормативно-правова база дослідження.....	14
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЯДЕРНОГО І БЕЗ'ЯДЕРНОГО СТАТУСУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД.....	21
2.1 Ядерні держави та їхній досвід використання ядерної зброї.....	21
2.2 Без'ядерні держави та їхній досвід ядерного роззброєння	27
2.3 Вплив ядерного та без'ядерного статусу на міжнародні відносини та норми.....	32
РОЗДІЛ 3. ДОСВІД УКРАЇНИ З ЯДЕРНОГО РОЗЗБРОЄННЯ: ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	39
3.1 Історичні передумови володіння Україною ядерною зброєю.....	39
3.2 Причини та наслідки ядерного роззброєння для безпеки України та відносин з її сусідами.....	43
3.3 Шляхи подолання викликів та проблем після набуття Україною без'ядерного статусу, з урахуванням наслідків російсько-української війни.....	50
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

МАГАТЕ - Міжнародне агентство з атомної енергії

ДНЯЗ - Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

СТВТ - Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань

СНО - Договір про скорочення стратегічних озброєнь

INF - Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності

MAD - взаємне гарантоване знищення

КНДР - Кореїська Народно-Демократична Республіка (Північна Корея)

КНР - Китайська Народна Республіка

США - Сполучені Штати Америки

СРСР - Союз Радянських Соціалістичних Республік

ЄС - Європейський Союз

НАТО - Організація Північноатлантичного договору

ЗМЗ - зброя масового знищення

ДЗПРМ - Договір про припинення виробництва розщеплюваних матеріалів

СФЕ - Договір про звичайні збройні сили в Європі

РКРТ - Режим контролю за ракетними технологіями

NSG - Група ядерних постачальників

МБР - міжконтинентальна балістична ракета

БРПЛ - балістична ракета підводного човна

ПРО - протиракета

MIRV - кілька незалежних реанімаційних апаратів

ПЛАРБ - атомний підводний човен з балістичними ракетами

SSN - атомний ударний підводний човен

SSBN(X) - атомний підводний човен нового покоління з балістичними

ракетами

ТМД - Театр протиракетної оборони

G8 - Велика вісімка

G20 - Група двадцяти

OECD - Організація економічного співробітництва та розвитку

P5 - Постійні члени РБ ООН (США, Росія, Китай, Великобританія, Франція)

SALT - переговори про обмеження стратегічних озброєнь

CTR - Кооперативне зменшення загрози

START II - Другий договір про скорочення стратегічних озброєнь

PNIs - президентські ядерні ініціативи

START III - Третій договір про скорочення стратегічних озброєнь

NMD - національна протиракетна оборона

ПРО – протиракетна оборона

БПЛА - безпілотний літальний апарат

МБР - міжконтинентальна балістична ракета

RV - Reentry Vehicle

СРБМ - Балістична ракета малої дальності

БРКМ - балістична ракета середньої дальності

ІРВМ - балістична ракета середньої дальності

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Володіння ядерною зброєю є визначальною рисою глобального геополітичного ландшафту з моменту скидання атомних бомб на Хіросіму і Нагасакі в 1945 році. Наступна гонка озброєнь між Сполученими Штатами і Радянським Союзом і розповсюдження ядерної зброї в інші країни, створили світ, де загроза ядерної війни залишається постійною проблемою. Незважаючи на спроби обмежити поширення ядерної зброї за допомогою таких договорів, як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) і Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), кількість країн, що мають ядерну зброю, продовжує зростати. Водночас змінився і статус без'ядерних держав. В епоху холодної війни неядерні держави часто розглядалися як підопічні супердержав, і їхній статус часто визначався їхнім союзом зі Сполученими Штатами чи Радянським Союзом. Проте після закінчення холодної війни статус неядерних держав став складнішим. Без'ядерні держави тепер мають більше свободи та більше можливостей визначати свою власну долю, і їхній статус більше не визначається виключно їхніми відносинами з ядерними державами.

Україна успадкувала значний ядерний арсенал від Радянського Союзу після його розпаду, але зрештою вирішила відмовитися від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки від Сполучених Штатів, Росії та інших країн. Однак конфлікт між Україною та Росією після анексії Криму поставив питання про зваженість цього рішення та ефективність міжнародного режиму нерозповсюдження. Ця робота прагне розкрити обумовленість вибору країнами статусу ядерної чи без'ядерної держави, а також проблеми і можливості, з якими стикаються без'ядерні держави у світі, де ядерна зброя залишається потужним символом сили та стримування.

Ступінь розробки проблеми. Джерельну базу дослідження складають роботи українських та закордонних науковців, які розкривають різні аспекти. Так,

питання ядерного і без'ядерного статусу держави стало предметом дослідження значної кількості українських та зарубіжних учених. Зокрема, серед вітчизняних вчених цю проблему досліджували: О. Бодрук, С. Галака, В. Гвоздь, М. Денисенко, Г. Заворітня, М.Капітоненко, О. Кондратенко, Г. Перепилиця, С. Саган, О. Снігир.

Серед закордонних вчених варто згадати: Г. Кеннан, Дж. Квестор, М. Кроєнінг, П. Морган, Р. Наролл, Б. Россет, Є. Румер, Н. Танненвальд, Т. Шеллінг та інші.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є комплексний аналіз передумов, цілей, засобів і ризиків вибору країнами ядерного чи без'ядерного статусу, зокрема Україною.

Для досягнення мети було визначено наступні **завдання**:

- проаналізувати джерельну базу, розкрити основні поняття та категорії дослідження;
- проаналізувати законодавчу та нормативно-правову базу дослідження;
- проаналізувати переваги і недоліки ядерного і без'ядерного статусу, характеризуючи світовий досвід у цій площині;
- розкрити історичні передумови володіння Україною ядерною зброєю;
- проаналізувати причини та наслідки ядерного роззброєння для безпеки України та відносин з її сусідами;
- запропонувати шляхи подолання викликів та проблем після набуття Україною без'ядерного статусу, з урахуванням наслідків російсько-української війни.

Об'єктом дослідження є ядерний та без'ядерний статус держав.

Предмет дослідження є особливості, проблеми безпеки та шляхи подолання викликів і проблем після набуття Україною без'ядерного статусу, з урахуванням світового досвіду та наслідків російсько-української війни.

Методи дослідження. При проведенні дослідження було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, що дало змогу

дослідити теоретичні основи та практичний досвід набуття країнами ядерного та без'ядерного статусу. Зокрема, використовувались наступні методи: аналізу – для аналізу світового досвіду ядерного і без'ядерного статусу країн світу; метод порівняння – для порівняння концепції ядерного стримування для вивчення ролі ядерної зброї у стримуванні агресії та підтримці стабільності в міжнародних відносинах, і концепції нерозповсюдження, для вивчення проблем і успіхів зусиль світу із запобігання поширенню ядерної зброї. Порівняльний аналіз також використовуватиметься для порівняння досвіду різних країн і виявлення спільних тенденцій чи моделей. Історичний аналіз буде використано для забезпечення контексту для поточних подій у глобальному ядерному ландшафті та для вивчення еволюції статусу ядерної та без'ядерної держави з часом.

У роботі також використовувались такі загальнонаукові методи, як метод аналізу та синтезу, метод індукції та дедукції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в даній роботі зроблена спроба комплексного дослідження особливостей, проблем та шляхів подолання викликів і проблем після набуття Україною без'ядерного статусу, з урахуванням світового досвіду та наслідків російсько-української війни.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки дослідження можуть бути використані в практичній діяльності органами державної влади та у навчальному процесі при підготовці студентів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Структура роботи зумовлена її метою та завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає – 68 сторінок, з яких – 62 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ЯДЕРНОГО ТА БЕЗЯДЕРНОГО СТАТУСУ

1.1. Джерельна база, основні поняття та категорії дослідження

Джерельна база, основні поняття та дослідницькі категорії є критично важливими елементами теоретичної бази будь-якого дослідницького проекту. У випадку дипломної роботи на тему «Статус ядерної та без'ядерної держави: світовий досвід і Україна» ці елементи відіграють суттєву роль у формуванні обсягу, цілей та методології дослідження. Джерельна база для цього дослідження включає наукову літературу, аналітичні документи, урядові документи та міжнародні угоди щодо ядерної зброї, контролю над озброєннями та його нерозповсюдженням. Дослідження спиратиметься на різноманітні джерела, включаючи наукові статті, книги та звіти міжнародних організацій, таких як Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) [15], Організація Об'єднаних Націй (ООН) [16], та Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [16]. Крім того, дослідження використовуватиме першоджерела, такі як урядові документи та повідомлення ЗМІ, щоб проаналізувати досвід конкретних країн, таких як Україна та Північна Корея, у їх прагненні отримати ядерну зброю або їх рішення відмовитися від неї.

Дослідження також спиратиметься на такі ключові поняття: ядерна держава, без'ядерна держава, контроль над озброєнням, стримування. Розглянемо їх детальніше. «Ядерна держава - це країна яка має ядерну зброю, яка виробила та підірвала ядерну зброю або інший ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967

року. Без'ядерна держава – вільна від найнебезпечніших видів зброї (атомної, термоядерної та нейтронної) територія, де на основі міжнародного договору забороняється їх виробництво, розміщення та випробовування. Контроль над озброєнням - це термін для міжнародних обмежень на розробку, виробництво, накопичення, розповсюдження та використання ручної вогнепальної зброї, конвенційних озброєнь та зброї масового ураження» [34]. Як зазначає дослідник А. Лонг, «зменшуючи вигоду або збільшуючи ціну (або те й інше водночас), ви можете переконати противника утриматися від конкретних дій. Говорячи спрощено: стримування – це генерування жаху» [42]. «Термін «стримування» має спільне латинське коріння з словом «терор». Стимування виходить за рамки простих розрахунків втрат чи надбань сторін-учасниць збройного конфлікту, воно є динамічним процесом. Дослідники відзначають, що ядерне стримування (deterrence) має специфіку, навіть сформувалося свого роду «табу» на використання ядерної зброї, як стратегічної та тактичної» [31].

Ці концепції слугуватимуть основою для аналізу досвіду ядерних і неядерних держав, а також для дослідження факторів, які вплинули на їхній статус. Наприклад, концепція ядерного стримування використовуватиметься для вивчення ролі ядерної зброї у стримуванні агресії та підтримці стабільності в міжнародних відносинах, тоді як концепція нерозповсюдження використовуватиметься для вивчення проблем і успіхів зусиль із запобігання поширенню ядерної зброї.

Крім того, у дослідженні використовуватимуться кілька категорій досліджень, включаючи тематичні дослідження, порівняльний аналіз та історичний аналіз. Тематичні дослідження будуть використані для вивчення досвіду конкретних країн, таких як Україна та Північна Корея, у їх прагненні отримати ядерну зброю або їхньому рішенні відмовитися від неї. Порівняльний аналіз використовуватиметься для порівняння досвіду різних країн і виявлення спільних тенденцій чи моделей. Історичний аналіз буде використано для

забезпечення контексту для поточних подій у глобальному ядерному ландшафті та для вивчення еволюції статусу ядерної та неядерної держави з часом.

Загалом джерельна база, базові поняття та дослідницькі категорії забезпечать міцну теоретичну базу для дослідження на тему «Статус ядерної та без'ядерної держави: світовий досвід та Україна». Використовуючи різноманітні джерела та концепції та використовуючи різні дослідницькі категорії, це дослідження має на меті забезпечити всебічний аналіз складного взаємозв'язку між статусом ядерної та без'ядерної держав, а також зробити внесок у розуміння цього критичного питання міжнародної безпеки.

Крім базових понять і дослідницьких категорій, є також кілька інших важливих факторів, які слід враховувати при вивченні ядерного та без'ядерного статусу держави. Ці фактори включають роль міжнародних організацій і договорів у регулюванні ядерної зброї, етичні та моральні аспекти ядерної зброї та вплив технологічних досягнень на розповсюдження ядерної зброї та роззброєння.

Такі міжнародні організації, як Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та Організація Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ОДВЗЯВ), відіграють вирішальну роль у просуванні ядерного нерозповсюдження та роззброєння [32]. Ці організації надають технічну експертизу, контролюють дотримання міжнародних договорів і сприяють міжнародному співробітництву в мирному використанні ядерної енергії.

Етичні та моральні міркування також відіграють важливу роль у дебатах щодо ядерної зброї. Деякі науковці стверджують, що використання ядерної зброї за своєю суттю є аморальним і держави зобов'язані роззброїти свої ядерні арсенали. Інші науковці стверджують, що ядерна зброя забезпечує необхідний стримуючий фактор проти агресії, і що роззброєння може фактично збільшити ризик конфлікту.

Аналізуючи проблеми ядерного та безядерного статусу наведемо джерельну базу проблеми. До них варто віднести наступні офіційні документи: Алма-атинська

декларація від 21 грудня 1991 р. [1], «Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї» [32], Заява Верховної Ради України «Про без'ядерний статус України» [19], Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ) [10], Будапештський меморандум від 1994 року [13].

Також серед джерел особливе місце посідають мемуари учасників процесу. Зокрема, книга колишнього міністра екології Ю. Костенко «Історія ядерного роззброєння України», який безпосередньо брав участь у переговорах з російською делегацією з приводу ядерного роззброєння.

Як уже згадувалося, ядерне роззброєння України викликало значний інтерес дослідників. Зокрема його вивчали О. Кондратенко у статті «Процес ядерного роззброєння і Україна» [12], О. Бодрук «Розміщення ядерної зброї на території України: проблеми одержання без'ядерного статусу» [3], І. Лоссовський «Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами» [13].

Відомим дослідником проблем ядерної зброї в Україні є також С. Галака. В дисертації «Ядерне нерозповсюдження у світовій політиці» автор приділяє велику увагу існуванню та зміцненню ДНЯЗ та комплексно досліджує ядерне нерозповсюдження в світовій політиці [5]. Доктор політичних наук Г. Перепелиця аналізує наслідки ядерного роззброєння України та його вплив на її національну безпеку в роботі «Без'ядерний статус і національна безпека України» [21].

Серед західних спеціалістів необхідно відзначити праці М. ДеВінг «Український ядерний арсенал: проблеми управління, контролю і технічного обслуговування», Р. Ейнхорна «Україна, гарантії безпеки та нерозповсюдження», В. Мартел «Чому Україна відмовилася від ядерної зброї: стимули і перешкоди нерозповсюдження».

Провідними іноземними спеціалістами з тематики є почесний професор Стенфордського університету М. Мей. Він всебічно розглядає проблеми ядерної

загрози в публікаціях, зокрема у роботі «Ядерна зброя в умовах нового світового порядку». Слід відзначити С. Міллера, який вивчав недоліки ядерної дипломатії України та Дж. Міршаймера з працею «Аргументи за ядерне стримування України».

В перші роки після здобуття незалежності основними принципами зовнішньої політики України стали: розвиток відносин із сусідніми країнами та провідними державами світу, поглиблення євроатлантичної та європейської інтеграції, участь у діяльності міжнародних організацій та ядерне роззброєння.

Проголошений раніше намір досягти без'ядерного статусу набув юридичної чинності після того, як Верховна Рада ухвалила 24 жовтня 1991 р. Заяву про без'ядерний статус України [19], а 9 квітня 1992 р. - Постанову «Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу» [25]. Так було започатковано безпрецедентне в історії перетворення країни, що має ядерну зброю, на без'ядерну державу. «Рішення України відмовитися від ядерної зброї, безумовно, позитивно вплинуло на відносини Києва з провідними державами світу та міжнародними організаціями. Адже в тристоронній заяві, котру підписали Україна, США і Росія в січні 1994 р., було не лише визначено механізм виведення ядерної зброї з території нашої держави, а й надано їй надійні гарантії безпеки з боку двох наддержав» [13]. Після цього Україна ратифікувала Договір про обмеження стратегічних озброєнь СТАРТ I (лютий 1994 р.) [11] і Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (листопад 1994 р.) [13]. Наведемо витяг зі стенограми виступу міністра закордонних справ України Г. Удовенка на пленарному засіданні Верховної Ради від 16 листопада 1994 р.: «Особливість ситуації, в якій опинилася Україна після розпаду колишнього Радянського Союзу і проголошення наміру стати без'ядерною державою, полягає в тому, що Україна стала спадкоємицею ядерної зброї, дислокованої на її території. Але з огляду на те, що контроль над цією зброєю ніколи не належав Україні, вона не може розглядатися як ядерна держава в чистому вигляді» [31].

«Технологічний прогрес також мав значний вплив на розповсюдження ядерної зброї та роззброєння. Розробка нових систем доставки, таких як міжконтинентальні балістичні ракети (МБР) і балістичні ракети підводних човнів (БРПЛ), збільшила дальність і точність ядерної зброї. У той же час прогрес у технології перевірки полегшив моніторинг дотримання угод про роззброєння та виявлення таємної ядерної діяльності» [34].

Як відомо, право власності передбачає наявність принаймні трьох основних умов: володіння, користування, розпорядження об'єктом власності, Україна ж, маючи ядерну зброю на її території, ніколи не мала змоги «користуватися» цією зброєю. Створення власного ядерного потенціалу потребувало відповідної науково-технологічної бази; індустріальної бази для виробництва ядерних матеріалів (передусім високозбагаченого урану і плутонію) та засобів доставки ядерної зброї; інфраструктури, яка б забезпечувала транспортування, технічне обслуговування, безпечне зберігання, фізичний захист ядерних боєзарядів та ін. В Україні на той час не було принаймні деяких зі згаданих елементів. З іншого боку, не приєднавшись до ДНЯЗ, Україна фактично залишилася б поза межами міжнародної економічної й науково-технічної співпраці, навіть у мирному використанні атомної енергії. До початку червня 1996 р. останню ядерну боєголовку було вивезено з території України. На нашу думку, тристороння домовленість між Україною, Росією та США прискорила розвиток позитивного іміджу країни у світі.

Таким чином, ядерна зброя, як засіб взаємного гарантованого знищення, по суті припинення життя на земній кулі, позбавила сенсу концепцію швидкої перемоги у наступальній війні «за малу ціну», панування якої призвело до розв'язування двох світових воєн. Тобто, в деякому сенсі ця зброя виступила ефективним засобом запобігання великої (світової) війни. Водночас логіка переконання противника у тому, що держава готова та здатна завдати ракетно-ядерного удару вимагала постійного удосконалення такої зброї, що підштовхувало

гонку озброєнь. Вдосконалення ядерних пристроїв продовжувалося й після заборони їх випробування у трьох сферах – на поверхні Землі, у повітрі і під водою. Щоб повністю зрозуміти складні питання, пов'язані з ядерним і без'ядерним статусом держави, важливо розглянути всі фактори та те, як вони взаємодіють один з одним. Застосовуючи комплексний та міждисциплінарний підхід до дослідження, можна глибше зрозуміти це важливе питання та визначити шляхи сприяння глобальному миру та безпеці.

На основі опрацьованого матеріалу можемо констатувати, що саме практична реалізація курсу на без'ядерний статус і стала одним із перших вагомих зовнішньополітичних кроків України та сприяла позиціонуванню її як стабільного й надійного партнера для провідних держав світу. Завдяки цьому кроку відкрилися можливості до майбутньої інтеграції в ЄС та НАТО, стали можливими доброзичливі стосунки зі світовими державами, активізувалася регіональна співпраця. Не просто деклароване, а швидке практичне втілення курсу на без'ядерний статус сприяло утвердженню статусу України на міжнародній арені як передбачуваного та надійного партнера. Україна традиційно бере активну участь у світовому ядерному роззброєнні й нерозповсюдженні засобів масового ураження і відіграє в багатьох випадках провідну роль, попри тривалу відсутність ядерної зброї на її території.

1.2. Законодавча та нормативно-правова база дослідження

Законодавча та нормативно-правова база цього дослідження має вирішальне значення для встановлення правових та етичних параметрів, у межах яких проводитиметься дослідження. Оскільки ядерна зброя викликає глобальне занепокоєння, нормативна база виходить за межі внутрішніх законів і правил

окремих країн і включає міжнародні угоди, конвенції та договори. Ці міжнародно-правові рамки були розроблені для запобігання поширенню ядерної зброї та сприяння роззброєнню.

Наріжним каменем міжнародної нормативно-правової бази є «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї» (ДНЯЗ) де у ст. 2 зафіксовано «кожна з держав-учасниць цього Договору, що не володіє ядерною зброєю, зобов'язується не приймати передачі від кого б то не було ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над такою зброєю або вибуховими пристроями ні безпосередньо, ні посередньо; не виробляти та не придбавати у будь-який інший спосіб ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, рівно як і не добиватися та не приймати будь-якої допомоги виробництві ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв» [32], який ратифікувала 191 країна. «Договір спрямований на запобігання поширенню ядерної зброї та сприяння роззброєнню. Він забороняє державам, які не володіють ядерною зброєю, отримувати ядерну зброю, а держави, що володіють ядерною зброєю, зобов'язує роззброїтися. Договір також визнає право держав розвивати ядерну енергетику в мирних цілях за умови гарантій та інспекцій Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ)» [15].

Інші важливі міжнародні договори, пов'язані з ядерною зброєю, включають «Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань» (СТВТ), який у ст. 2 зокрема говорить: «кожна держава-учасниця зобов'язується надалі утримуватися від спонукання, заохочення або будь-якої участі у проведенні будь-якого випробувального вибуху ядерної зброї або будь-якого іншого ядерного вибуху» [10]. Забороняє всі випробування ядерної зброї, і «Договір про заборону ядерної зброї» (TPNW), який забороняє володіння, використання та загрозу використання ядерної зброї. Ст. 1 цього договору фіксує наступне «кожна держава-учасник зобов'язується ніколи і за жодних обставин не розробляти, не випробовувати, не виробляти, не виготовляти, не купувати, не мати у власності та не накопичувати ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої» [11].

На регіональному рівні Договір про нерозповсюдження ядерної зброї в Латинській Америці та Карибському басейні (Договір Тлателолко), Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Африці (Договір Пеліндаба) і Договір про ядерну зброю - Зона, вільна від ядерної зброї, у Центральній Азії (Семипалатинський договір) є важливим прикладом регіональних зон, вільних від ядерної зброї.

Окрім цих міжнародних угод, багато країн мають власні внутрішні закони та правила щодо ядерної зброї, ядерної енергії та нерозповсюдження. В Україні, наприклад, відповідними вітчизняними нормативно-правовими актами є Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» згідно ст. 3 якого основними завданнями ядерного законодавства є:

- «правове регулювання суспільних відносин під час здійснення всіх видів діяльності у сфері використання ядерної енергії;
- створення правових засад системи управління у сфері використання ядерної енергії і системи регулювання безпеки під час використання ядерної енергії;
- встановлення прав, обов'язків і відповідальності органів державної влади, підприємств, установ і організацій, посадових осіб і персоналу, а також громадян стосовно їх діяльності, пов'язаної з використанням ядерної енергії;
- визначення основних принципів радіаційного захисту людей та навколишнього природного середовища;
- забезпечення участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики у сфері використання ядерної енергії;
- сприяння подальшому зміцненню міжнародного режиму безпечного використання ядерної енергії» [23], та «Програма виконання зобов'язань України за Договором про нерозповсюдження ядерної зброї», яким встановлено що «кожна з держав - учасниць Договору, що не володіє ядерною зброєю, зобов'язується прийняти гарантії, як вони викладені в угоді, про яку будуть вестися переговори і яку буде укладено з Міжнародним агентством з атомної енергії відповідно до

Статуту Міжнародного агентства з атомної енергії та системи гарантій Агентства виключно з метою перевірки виконання його зобов'язань, прийнятих відповідно до цього Договору з тим, щоб не допустити переключення ядерної енергії з мирного застосування на ядерну зброю чи інші ядерні вибухові пристрої» [32]. Етичні міркування також є ключовою частиною нормативної бази дослідження. Застосування ядерної зброї має глибокі етичні наслідки для безпеки людини та навколишнього середовища. Дослідження проводитиметься відповідно до етичних принципів, таких як інформована згода, конфіденційність і повага до прав людини. Проводячи дослідження щодо ядерного та без'ядерного статусу держави, важливо знати законодавчу та нормативну базу, що регулює використання та поширення конфіденційної інформації. Це особливо важливо при проведенні ядерних досліджень, які можуть включати секретну інформацію або конфіденційні дані.

У багатьох країнах, включаючи Україну, існують закони та нормативні акти, які регулюють володіння, використання та розповсюдження ядерної інформації. Ці закони та нормативні акти розроблені для забезпечення захисту конфіденційної інформації від несанкціонованого розголошення, а також для того, щоб дослідники та інші особи, які мають доступ до такої інформації, використовували її відповідально та етично.

В Україні використання ядерної енергії та володіння ядерною зброєю регулюється Державною інспекцією ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) та Міністерством енергетики та вугільної промисловості. «Ці агенції несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність, пов'язана з ядерною сферою, здійснювалася безпечно та відповідно до міжнародних стандартів і найкращої практики» [2].

Окрім цих регулюючих органів, існують також закони та нормативні акти, які регулюють використання та розповсюдження конфіденційної інформації, пов'язаної з ядерною зброєю. Зокрема Закон України «Про державну таємницю», його ст. 15. Засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації, де

зазначено: «після закінчення встановлених строків засекречування матеріальних носіїв інформації та у разі підвищення чи зниження визначеного державним експертом з питань таємниць ступеня секретності такої інформації або скасування рішення про віднесення її до державної таємниці керівники державних органів які є їх правонаступниками, чи керівники вищого рівня зобов'язані протягом шести місяців забезпечити зміну грифа секретності або розсекречування цих матеріальних носіїв секретної інформації» [24]. В Законі України «Про національну безпеку України», також міститься безпекова норма згідно ст. 26 «Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки». [27]. Як підтвердження важливості законодавчих норм які стоять на перестрозі безпеки країни наведемо основні тези із «Стратегії національної безпеки України» яка була ухвалена у вересні 2020 року, в розділі 33. п. 33. йдеться про те що «Україна, прагнучи зміцнити заснований на демократичних нормах і цінностях міжнародний порядок, бере активну участь у протидії тероризму, розповсюдженню зброї масового ураження», «оптимізує державну систему цивільного захисту шляхом удосконалення її структури та системи управління (координації), удосконалив реагування на загрози, пов'язані з надзвичайними ситуаціями будь-якого характеру, уточнить завдання на мирний час та в особливий період» [2].

Отже, підсумовуючи, можемо констатувати законодавча та нормативна база, що регулює використання та розповсюдження конфіденційної інформації, є важливим фактором при проведенні досліджень щодо ядерного та неядерного статусу держави. Одним із ключових елементів глобальної системи безпеки, що склалися в період біполярності, є режим нерозповсюдження ядерної зброї, що базується на Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.).

Історично закономірно, що в контексті поступового переходу до багатопольярного світоустрою «режим винятковості» для п'яти ядерних держав

знає серйозної ерозії. У 1990-ті роки розпочався новий виток поширення ядерної зброї. Слід очікувати, що у середньостроковій перспективі цей виклик міжнародної безпеки лише загостриться. З цього випливає висновок про серйозну кризу режиму ядерного нерозповсюдження. В результаті проведеного аналізу генези режиму, його міжнародно-правової бази, а також сучасного стану верифікаційних механізмів та механізмів імплементації ми дійшли висновку, що багато проявів сьогodнішньої кризи ДНЯЗ були історично зумовлені тими протиріччями, які були покладені в основу режиму нерозповсюдження ще за його створення через консенсусний характер Договору.

Висновок до Розділу 1

1. Ядерна зброя, як засіб взаємного гарантованого знищення, по суті припинення життя на земній кулі, позбавила сенсу концепцію швидкої перемоги у наступальній війні «за малу ціну», панування якої призвело до розв'язування двох світових воєн. Тобто, в деякому сенсі ця зброя виступила ефективним засобом запобігання великої (світової) війни. Водночас логіка переконання противника у тому, що держава готова та здатна завдати ракетно-ядерного удару вимагала постійного удосконалення такої зброї, що підштовхувало гонку озброєнь. Вдосконалення ядерних пристроїв продовжувалося й після заборони їх випробування у трьох сферах – на поверхні Землі, у повітрі і під водою. Щоб повністю зрозуміти складні питання, пов'язані з ядерним і без'ядерним статусом держави, важливо розглянути всі фактори та те, як вони взаємодіють один з одним. Застосовуючи комплексний та міждисциплінарний підхід до дослідження, можна глибше зрозуміти це важливе питання та визначити шляхи сприяння глобальному миру та безпеці.

На основі опрацьованого матеріалу можемо констатувати, що саме практична реалізація курсу на без'ядерний статус і стала одним із перших вагомих

зовнішньополітичних кроків України та сприяла позиціонуванню її як стабільного й надійного партнера для провідних держав світу. Завдяки цьому кроку відкрилися можливості до майбутньої інтеграції в ЄС та НАТО, стали можливими доброзичливі стосунки зі світовими державами, активізувалася регіональна співпраця. Не просто деклароване, а швидке практичне втілення курсу на без'ядерний статус сприяло утвердженню статусу України на міжнародній арені як передбачуваного та надійного партнера. Україна традиційно бере активну участь у світовому ядерному роззброєнні й нерозповсюдженні засобів масового ураження і відіграє в багатьох випадках провідну роль, попри тривалу відсутність ядерної зброї на її території.

2. Законодавча та нормативна база, що регулює використання та розповсюдження конфіденційної інформації, є важливим фактором при проведенні досліджень щодо ядерного та неядерного статусу держави. Одним із ключових елементів глобальної системи безпеки, що склалися в період біполярності, є режим нерозповсюдження ядерної зброї, що базується на Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.).

Історично закономірно, що в контексті поступового переходу до багатопольярного світоустрою «режим винятковості» для п'яти ядерних держав зазнає серйозної ерозії. У 1990-ті роки розпочався новий виток поширення ядерної зброї. Слід очікувати, що у середньостроковій перспективі цей виклик міжнародної безпеки лише загостриться. З цього випливає висновок про серйозну кризу режиму ядерного нерозповсюдження. В результаті проведеного аналізу генези режиму, його міжнародно-правової бази, а також сучасного стану верифікаційних механізмів та механізмів імплементації ми дійшли висновку, що багато проявів сьогodнішньої кризи ДНЯЗ були історично зумовлені тими протиріччями, які були покладені в основу режиму нерозповсюдження ще за його створення через консенсусний характер Договору.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЯДЕРНОГО ТА БЕЗ'ЯДЕРНОГО СТАТУСУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

2.1. Ядерні держави та їхній досвід застосування ядерної зброї

Застосування ядерної зброї – це тема, яка є важливою для всіх країн світу. Лише дві країни, Сполучені Штати та Радянський Союз (тепер росія), коли-небудь використовували ядерну зброю у війні, і досвід цих країн мав глибокий вплив на світове сприйняття ядерної зброї. Сполучені Штати скинули атомні бомби на японські міста Хіросіма і Нагасакі в серпні 1945 року, вбивши приблизно 200 000 людей і спричинивши масові руйнування. Такі дії залишаються суперечливими й донині: одні стверджують, що вони були необхідними для завершення Другої світової війни, а інші критикують це рішення як військовий злочин. Радянський Союз провів своє перше ядерне випробування в 1949 році і продовжив розробку великого ядерного арсеналу під час холодної війни. Хоча Радянський Союз ніколи не використовував ядерну зброю у війні, загроза її застосування відіграла центральну роль у супердержавному суперництві між Сполученими Штатами та Радянським Союзом.

«Досвід Сполучених Штатів і Радянського Союзу мав глибокий вплив на глобальне сприйняття ядерної зброї. Бомбардування Хіросіми та Нагасакі призвело до широкого засудження ядерної зброї та розвитку руху за ядерне роззброєння. Страх перед ядерною війною також сприяв розвитку доктрини взаємного гарантованого знищення, згідно з якою використання ядерної зброї будь-якою стороною призведе до знищення обох сторін. Незважаючи на це, кілька разів світ наближався до ядерної війни. Кубинська ракетна криза 1962 року,

наприклад, поставила Сполучені Штати та Радянський Союз на межу ядерного конфлікту, а випадковий запуск радянської ядерної ракети 1983 року ледь не спричинив ядерну війну» [7].

Досвід ядерних держав у використанні або володінні ядерною зброєю підкреслює необхідність комплексного підходу до ядерного роззброєння. Хоча використання ядерної зброї мало руйнівні наслідки, загроза її використання також сприяла глобальній стабільності через стримування. Стабільність світу, вільного від ядерної зброї, вимагатиме постійних зусиль усіх держав, як ядерних, так і неядерних, для вирішення складних викликів безпеці, які породжує ця зброя. Досвід ядерних держав також демонструє важливість підтримки жорстких заходів командування та управління для запобігання випадковому або несанкціонованому використанню ядерної зброї. Ризики, пов'язані з ядерною зброєю, не обмежуються навмисним використанням у війні, але також включають випадкове або ненавмисне використання, а також ризик крадіжки або придбання терористами.

Ядерні держави намагаються позбутися ризиків за допомогою різноманітних заходів, таких як впровадження суворих протоколів безпеки, розділення компонентів ядерної зброї та впровадження безпечних систем командування та контролю. Ці зусилля допомогли зменшити ризик випадкового або несанкціонованого використання, але залишається занепокоєння щодо потенціалу людських помилок, технічних збоїв або кібератак, які можуть зламати ці системи.

Досвід ядерних держав також підкреслює необхідність прозорості та діалогу між ядерними державами. Відсутність довіри та спілкування між Сполученими Штатами та Радянським Союзом під час холодної війни сприяла небезпечній гонці ядерних озброєнь і ледь не призвела до ядерної війни. Сьогодні напруга між ядерними державами продовжує становити загрозу глобальній безпеці, про що свідчить нещодавнє протистояння між Індією та Пакистаном. Діалог і прозорість можуть допомогти зміцнити довіру між ядерними державами та зменшити ризик прорахунків або непорозумінь. Це вимагає від усіх держав, які мають ядерну

зброю, зобов'язань вести змістовний діалог, обмінюватися інформацією про свій ядерний потенціал і працювати над скороченням своїх арсеналів.

Сьогодні організації громадянського суспільства та інші зацікавлені сторони продовжують відігравати важливу роль у сприянні ядерному роззброєнню, моніторингу ядерної зброї та відстоюванні більшої прозорості та підзвітності. Їхні зусилля мають важливе значення для збереження громадського тиску на уряди, щоб вони вжили заходів щодо ядерного роззброєння та притягнули ядерні держави до відповідальності за свої зобов'язання.

Ядерна зброя часто розглядається як найвищий символ військової могутності та стримування. Володіння ядерною зброєю може надати державі низку переваг, таких як відчуття безпеки, стримуючий фактор проти нападу та здатність впливати на поведінку інших держав. Однак використання ядерної зброї також може мати катастрофічні наслідки як для цілі, так і для світу в цілому. У цьому розділі ми розглянемо досвід використання ядерної зброї ядерними державами, а також переваги та недоліки володіння ядерною зброєю.

Сполучені Штати є єдиною країною, яка застосувала ядерну зброю в бойових діях, коли вони скинули атомні бомби на Хіросіму та Нагасакі в 1945 році. Використання ядерної зброї в Японії було суперечливим, дехто стверджував, що війну необхідно швидко закінчити і запобігти втраті нових життів, тоді як інші стверджували, що це був військовий злочин і порушення міжнародного права. За десятиліття, що відтоді минули, Сполучені Штати мали великий ядерний арсенал як засіб стримування нападів. Сполучені Штати також використовували ядерну зброю для тиску в дипломатичних переговорах, наприклад під час кубинської ракетної кризи та переговорів з Північною Кореєю. Однак Сполучені Штати також зіткнулися з критикою за володіння ядерною зброєю, дехто стверджував, що це підриває зусилля щодо запобігання поширенню ядерної зброї в інших країнах. Сполучені Штати також зазнали критики за свою програму ядерних випробувань, яка мала значний вплив на навколишнє середовище та здоров'я.

росія успадкувала ядерний арсенал Радянського Союзу після його розпаду і з тих пір зберігає значний ядерний арсенал. Вона використовувала ядерну зброю як засіб стримування нападу, а також використовувала ядерну зброю як засіб тиску в дипломатичних переговорах, наприклад під час переговорів щодо конфлікту в Україні. росію також критикують за володіння ядерною зброєю, оскільки це здатно підірвати зусилля щодо запобігання поширенню ядерної зброї в інші країни, а також за її програму ядерних випробувань, яка мала значний вплив на навколишнє середовище та здоров'я.

Китай є найбільш густонаселеною країною у світі та зростаючою державою у світі. Китай має менший ядерний арсенал, ніж Сполучені Штати та росія, але використовує свою ядерну зброю як засіб стримування нападів. Китай також використовував свою ядерну зброю в дипломатичних переговорах, наприклад під час переговорів щодо конфлікту в Північній Кореї. Китай піддався критиці за володіння ядерною зброєю, через підірив зусиль щодо запобігання поширенню ядерної зброї в інших країнах. Китай також зіткнувся з критикою через відсутність прозорості щодо своєї ядерної програми, що викликає занепокоєння щодо його намірів.

Велика Британія та Франція є ядерними державами в Європі. Обидві країни мають менший ядерний арсенал, ніж Сполучені Штати та росія, і використовують свою ядерну зброю як засіб стримування нападів. Велику Британію та Францію також критикують за володіння ядерною зброєю, через підірив зусиль щодо запобігання поширенню ядерної зброї в інших країнах. Обидві країни також зазнали критики за відсутність прозорості щодо своїх ядерних програм, що викликало занепокоєння щодо їхніх намірів.

Наведена нижче таблиця 2.1. містить інформацію про країни, які володіють ядерною зброєю, тобто країни, у яких є ядерні боєголовки і здатні використовувати їх в ядерній атаці. В таблиці також наведена кількість ядерних боєголовок, які знаходяться в розпорядженні цих країн. (Див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1. Інформація про країни, які володіють ядерною зброєю [40]

«За оцінкою Федерації американських учених, станом на початок 2022 року у світі налічується сумарно 12,7 тисяч ядерних боєголовок. Понад 9,4 тисяч перебувають на військових складах, решту боєголовок було виведено з експлуатації, але вони все ще чекають на демонтаж» [40].

«З 9 тисяч 440 боєголовок, які є на військових складах, близько 3 тисяч 730 розгорнуті у складі оперативних сил. Приблизно 2 тисячі американських, російських, британських та французьких боєголовок (із усіх розгорнутих) перебувають у стані підвищеної готовності та готові до використання у найкоротші терміни» [40].

«Найбільший ядерний запас має росія – приблизно 5 тисяч 977 боєголовок, щоправда з них близько півтори тисячі знято з експлуатації або чекає на демонтаж. Розгорнуто у росії 1588 стратегічних боєголовок» [40].

«На другому місці США, які поступово скорочують свій ядерний потенціал, – 5 тисяч 428 ядерних боєголовок. Близько 1720 з них знято з експлуатації або підлягає демонтажу, 1644 – розгорнуто» [40].

«Серед європейських країн ядерним арсеналом володіють лише Франція та Велика Британія. На озброєнні Франції є 290 ядерних боєголовок (280 розгорнуто), Британії – 225» [40].

«На озброєнні Китаю є 350 ядерних боєголовок. Майже однаковий ядерний потенціал у Пакистану та Індії – 165 та 160 боєголовок відповідно» [40].

«Ізраїль ніколи не підтверджував, але й не спростовував наявність ядерної зброї, ведучи політику «непрозорості». Але за оцінками експертів, країна має близько 90 ядерних боєголовок» [40].

«Північна Корея з 2005 року відкрито веде програму створення ядерної зброї, а цього року офіційно проголосила себе ядерною державою. На озброєнні КНДР має 20 боєголовок».

США розглядає режим ядерного нерозповсюдження через призму його використання з метою збереження свого виняткового геополітичного становища як єдиного полюса світової політики. Це знаходить своє відображення у принциповому та доктринально закріпленому односторонньому тлумаченні США всіх існуючих норм режиму ДНЯЗ, що деструктивно впливає як на регіональну, так і на глобальну стабільність та безпеку. Водночас дивлячись на кількість наявної ядерної зброї у світі та амбітні плани Ірану який всіма діями вказує на бажання приєднатися до ядерного клубу доводиться побоюватися подальшого регіонального розповсюдження ядерної зброї. У соціальних мережах і пресі часто звучить думка, що війни в Україні не було б, якби вона мала ядерну зброю. Україна, по суті, ніколи не розпоряджалася арсеналом, розміщеним на її території після розпаду ссрр. Проте, після російського вторгнення привабливість ядерної зброї для деяких країн зростає. Порухення Будапештського меморандуму похитнуло довіру до негативних гарантій безпеки і по-суті розкрутило новий виток гонитви озброєнь.

Отже, за оцінкою Федерації американських учених, станом на початок 2022 року у світі налічується сумарно 12,7 тисяч ядерних боєголовок. Понад 9,4 тисяч

перебувають на військових складах, решту боєголовок було виведено з експлуатації, але вони все ще чекають на демонтаж. З 9 тисяч 440 боєголовок, які є на військових складах, близько 3 тисяч 730 розгорнуті у складі оперативних сил. Приблизно 2 тисячі американських, російських, британських та французьких боєголовок (із усіх розгорнутих) перебувають у стані підвищеної готовності та готові до використання у найкоротші терміни. Організації громадянського суспільства та інші зацікавлені сторони продовжують відігравати важливу роль у сприянні ядерному роззброєнню, моніторингу ядерної зброї та відстоюванні більшої прозорості та підзвітності. Їхні зусилля мають важливе значення для збереження громадського тиску на уряди, щоб вони вжили заходів щодо ядерного роззброєння та притягнули ядерні держави до відповідальності за свої зобов'язання. Ядерна зброя часто розглядається як найвищий символ військової могутності та стримування. Володіння ядерною зброєю може надати державі низку переваг, таких як відчуття безпеки, стримуючий фактор проти нападу та здатність впливати на поведінку інших держав. Однак використання ядерної зброї також може мати катастрофічні наслідки для всього світу. Після російського вторгнення привабливість ядерної зброї для деяких країн зросла. Порушення Будапештського меморандуму похитнуло довіру до негативних гарантій безпеки і по-суті розкрутило новий виток гонитви озброєнь.

2.2. Без'ядерні держави та їхній досвід ядерного роззброєння

Ядерне роззброєння - це процес скорочення або повної ліквідації ядерної зброї зі світових арсеналів. Володіння ядерною зброєю є предметом великого занепокоєння країн у всьому світі, особливо тих, які нею не володіють. Ці

без'ядерні держави десятиліттями виступають за ядерне роззброєння та набули значного досвіду в цьому процесі

Згідно з «Договором про нерозповсюдження ядерної зброї» (ДНЯЗ) [32], наразі є п'ять визнаних держав, які володіють ядерною зброєю: «Сполучені Штати, Росія, Китай, Франція та Велика Британія. Ці країни володіють найбільшими запасами ядерної зброї, і вони не бажають скорочувати свої арсенали. З іншого боку, неядерні держави наполягають на роззброєнні як на регіональному, так і на глобальному рівнях» [1].

Досвід без'ядерних держав щодо ядерного роззброєння можна розділити на дві категорії: ті, що відмовилися від своїх ядерних програм, і ті, які наполягали на роззброєнні на глобальному рівні.

У першій категорії яскравим прикладом є Південна Африка. У 1970-х роках Південна Африка розробила невеликий ядерний арсенал, але зрештою відмовилася від своєї програми в 1990-х роках, ставши єдиною країною, яка добровільно демонтувала свою ядерну зброю. Досвід ПАР показує, що відмова від ядерної зброї можлива, і це можна зробити добровільно. Іншим прикладом є Україна, яка успадкувала ядерну зброю від Радянського Союзу, але зрештою відмовилася від неї в 1994 році в обмін на гарантії безпеки від Сполучених Штатів, Росії та Великої Британії. Український досвід показує, що роззброєння можна досягти шляхом дипломатії та переговорів.

У другій категорії неядерні держави наполягають на роззброєнні на глобальному рівні. Одним із таких прикладів є «Рух неприєднання (РН), який складається із 120 держав-членів, які формально не приєдналися до жодного великого силового блоку. ДН виступає за ядерне роззброєння протягом десятиліть і бере участь у різних переговорах щодо роззброєння, включаючи ДНЯЗ і Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань» [10].

Іншим прикладом є Міжнародна кампанія за скасування ядерної зброї (ICAN), глобальна коаліція неурядових організацій, яка відіграла важливу роль у

переговорах і прийнятті Договору про заборону ядерної зброї в 2017 році [11]. Договір забороняє розробку, випробування, виробництво, накопичення, розміщення, передача, використання та загроза застосування ядерної зброї.

Досвід без'ядерних держав щодо ядерного роззброєння неоднозначний. Хоча деякі країни успішно відмовилися від своїх ядерних програм, інші не змогли цього зробити. Крім того, переговори про роззброєння часто гальмувалися через небажання держав, що володіють ядерною зброєю, скорочувати свої арсенали.

Незважаючи на ці виклики, пропагування роззброєння з боку неядерних держав відіграла вирішальну роль у збереженні цього питання на міжнародному порядку денному. Успішні переговори та прийняття Договору про заборону ядерної зброї є значним досягненням, яке свідчить про те, що роззброєння можливе за умови рішучості та колективних дій.

Також можна сказати, що без'ядерні держави набули значного досвіду ядерного роззброєння, як у відмові від власних ядерних програм, так і у відстоюванні роззброєння на глобальному рівні. Незважаючи на те, що переговори щодо роззброєння були складними, адвокація неядерних держав була вирішальною для збереження цього питання на міжнародному порядку денному. Вкрай важливо, щоб держави, які володіють ядерною зброєю, визнали нагальність роззброєння та працювали з неядерними державами для створення світу, вільного від ядерної зброї.

Досвід неядерних держав щодо ядерного роззброєння формувався різними факторами, включаючи динаміку регіональної безпеки, внутрішню політику та міжнародні норми. Деякі країни, наприклад Південна Африка та Аргентина, відмовилися від своїх ядерних програм через проблеми регіональної безпеки. Інші зробили це завдяки внутрішньополітичним змінам, наприклад Україна та Білорусь, які відмовилися від ядерної зброї після розпаду Радянського Союзу.

Міжнародні норми також відіграли вирішальну роль у пропагуванні впливу та ролі без'ядерних держав щодо роззброєння. «ДНЯЗ, який набув чинності в 1970

році, став наріжним каменем глобальних зусиль із запобігання поширенню ядерної зброї. Договір визнає право неядерних держав розвивати ядерну енергетику в мирних цілях, тоді як держави, що володіють ядерною зброєю, зобов'язуються роззброїтися» [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Пропагування від без'ядерних держав питання роззброєння ґрунтується на передумові, що ядерна зброя становить загрозу глобальній безпеці, а її ліквідація необхідна для досягнення більш мирного світу.

Однак повільний прогрес у роззброєнні змусив деякі без'ядерні держави поставити під сумнів ефективність ДНЯЗ. Нездатність держав, що володіють ядерною зброєю, скоротити свої арсенали, стала головним джерелом розчарування, і деякі неядерні держави закликали до більш радикального підходу до роззброєння. «Договір про заборону ядерної зброї, який був прийнятий у 2017 році, є одним із таких підходів. Договір забороняє володіння, використання або загрозу використання ядерної зброї та має на меті стигматизувати її існування» [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Хоча цей договір не ратифікували жодні ядерні держави, він отримав значну підтримку з боку без'ядерних держав, організацій громадянського суспільства та деяких держав, що володіють ядерною зброєю.

Досвід без'ядерних держав щодо ядерного роззброєння також був сформований мінливим міжнародним ландшафтом. Поява нових ядерних держав, таких як Північна Корея та, можливо, Іран, підкреслила необхідність посилення заходів щодо нерозповсюдження. Зростаючий ризик кібератак на ядерну інфраструктуру також викликав занепокоєння щодо безпеки ядерної зброї.

Також досвід без'ядерних держав щодо ядерного роззброєння сформувався різними чинниками, включаючи проблеми регіональної безпеки, внутрішню політику, міжнародні норми та мінливий міжнародний ландшафт. Хоча деякі країни успішно відмовилися від своїх ядерних програм, глобальний прогрес у напрямку роззброєння був повільним, а переговори щодо роззброєння були складними. Пропагування роззброєння з боку неядерних держав має вирішальне

значення для збереження цього питання на міжнародному порядку денному, і їхня постійна участь необхідна для досягнення світу, вільного від ядерної зброї.

Одним із головних викликів, з якими стикаються без'ядерні держави у своїй пропаганді ядерного роззброєння, є питання стримування. Ядерна зброя може бути стримуючим фактором для потенційних супротивників і її ліквідація може збільшити ризик конфлікту (яскравий приклад - російсько-українська війна). Цей аргумент був особливо сильним серед держав, що володіють ядерною зброєю, які часто посилаються на необхідність ядерного стримування як на виправдання того, що вони продовжують володіти ядерною зброєю.

Проте без'ядерні держави стверджують, що ризики, пов'язані з ядерною зброєю, значно перевищують будь-які потенційні вигоди. Вони вказують на те, що використання ядерної зброї мало б катастрофічні наслідки не лише для країни-мішені, а й для всього світу. Крім того, володіння ядерною зброєю створює постійний ризик випадкового або несанкціонованого використання, а розповсюдження ядерної зброї збільшує ризик ядерного тероризму.

Пропаганда ядерного роззброєння неядерними державами також ускладнюється зміною геополітичного ландшафту. Ерозія глобального порядку, поява авторитарних режимів і все більш широке використання тактики гібридної війни створили нові виклики для зусиль з роззброєння. Вихід Сполучених Штатів з ядерної угоди з Іраном і Договору про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності (РСМД) також викликав занепокоєння щодо майбутнього зусиль у сфері роззброєння.

Незважаючи на ці проблеми, без'ядерні держави продовжують виступати за роззброєння як через ДНЯЗ, так і через інші ініціативи, такі як Договір про заборону ядерної зброї. Деякі неядерні країни також вжили заходів, щоб зменшити свою залежність від ядерної енергії, як-от рішення Німеччини поступово відмовитися від ядерної енергії після катастрофи на Фукусімі.

Таким чином, досвід без'ядерних держав щодо ядерного роззброєння підкреслює необхідність комплексного підходу до роззброєння, який враховує проблеми регіональної безпеки, міжнародні норми та мінливий геополітичний ландшафт. Успіх зусиль з роззброєння залежатиме від готовності держав, які володіють ядерною зброєю, брати участь у змістовних переговорах і зобов'язуватися скоротити свої арсенали. Це також вимагатиме постійної пропаганди та участі без'ядерних держав, організацій громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін, щоб зберегти це питання на міжнародному порядку денному. Зрештою, досягнення світу, вільного від ядерної зброї, вимагатиме постійних і колективних зусиль усіх країн.

2.3. Вплив ядерного та без'ядерного статусу на міжнародні відносини та норми

Володіння ядерною зброєю історично було важливим фактором у міжнародних відносинах. Держави, що володіють ядерною зброєю, вважалися такими, що володіють унікальною та значною формою військової сили, а володіння ядерною зброєю використовувалося для встановлення статусу держави та її впливу в міжнародному співтоваристві. Уявна цінність ядерної зброї також вплинула на поведінку держав, які мають ядерну зброю, а також держав, які не мають ядерної зброї, які прагнуть придбати ядерну зброю.

Володіння ядерною зброєю також мало значний вплив на розробку міжнародних норм. Розробка та використання ядерної зброї під час Другої світової війни призвела до широкого засудження її використання та визнання її руйнівних гуманітарних наслідків. Це допомогло встановити норму проти використання ядерної зброї під час конфлікту, яка здебільшого збереглася донині. Проте володіння деякими державами ядерною зброєю також сприяло створенню норми

стримування, згідно з якою загроза ядерної відплати розглядається як засіб запобігання конфлікту.

Вплив без'ядерного статусу на міжнародні відносини та норми також був значним. Держави без ядерної зброї історично вважалися такими, що володіють меншою військовою силою та впливом, ніж держави з ядерною зброєю. Це змусило деякі без'ядерні держави прагнути отримати ядерну зброю з метою посилення своєї безпеки та статусу. Однак переважна більшість без'ядерних держав вирішили відмовитися від ядерної зброї, замість цього покладаючись на інші засоби забезпечення своєї безпеки, такі як альянси та міжнародні угоди. Див. табл. 2.2.

Держави з ядерною зброєю	Держави, що не володіють ядерною зброєю
Сполучені Штати	Канада
росія	Мексика
Китай	Бразилія
Франція	Австралія
Об'єднане Королівство	Південна Корея
Індія	Швеція
Пакистан	Єгипет
Північна Корея	Південна Африка
Ізраїль	Німеччина

Таблиця 2.2. Ядерні та безядерні країни

«Рішення відмовитися від ядерної зброї розглядається як значний внесок у міжнародні норми. Без'ядерні держави, які добровільно відмовилися від ядерної зброї, такі як Південна Африка та Україна, отримали похвалу за їхню відданість роззброєнню та за те, що вони подають приклад іншим державам. Норма

нерозповсюдження ядерної зброї, спрямована на запобігання розповсюдженню ядерної зброї, також була посилена рішеннями держав, які не володіють ядерною зброєю, відмовитися від ядерної зброї» [20].

Держави, які не володіють ядерною зброєю, також відіграли значну роль у просуванні роззброєння та сприянні міжнародним нормам щодо ядерної зброї. ДНЯЗ, про який йшлося раніше, є прикладом нормативної бази, яка була розроблена для сприяння ядерному роззброєнню та нерозповсюдженню. Держави, які не володіють ядерною зброєю, були ключовими прихильниками ДНЯЗ і працювали над сприянням його реалізації та ефективності.

Таким чином, володіння ядерною зброєю історично було значним чинником у міжнародних відносинах, впливаючи на статус і поведінку держав і формуючи міжнародні норми щодо ядерної зброї. Рішення держав, які не володіють ядерною зброєю, відмовитися від ядерної зброї також мало значний вплив на міжнародні відносини та норми, сприяючи нормам роззброєння та нерозповсюдження, а також зміцнюючи нормативну базу для ядерного роззброєння. Держави, які не володіють ядерною зброєю, також відіграли значну роль у сприянні роззброєнню та розвитку міжнародних норм, що стосуються ядерної зброї.

Варто зазначити, що вплив ядерного та без'ядерного статусу на міжнародні відносини та норми є складним і багатогранним, і є кілька додаткових факторів, які варто враховувати. Одним із таких факторів є вплив ядерної зброї на регіональну та глобальну динаміку влади. Держави, що володіють ядерною зброєю, часто вважаються такими, що володіють значною перевагою з точки зору військової сили та впливу, особливо у відповідних регіонах. Це призвело до того, що деякі без'ядерні держави почуваються вразливими та маргіналізованими, а також сприяло регіональній гонці озброєнь, оскільки держави прагнуть придбати ядерну зброю або розробити інші засоби забезпечення своєї безпеки.

Володіння ядерною зброєю також вплинуло на контроль над озброєннями та зусилля з роззброєння. Держави, які володіють ядерною зброєю, історично

неохоче роззброювалися, посиляючись на занепокоєння щодо національної безпеки та стратегічної цінності ядерної зброї. Це призвело до повільного та нерівномірного прогресу в напрямку роззброєння, коли деякі держави, що володіють ядерною зброєю, прагнуть модернізувати свої ядерні арсенали, а інші беруть на себе часткові або умовні зобов'язання щодо роззброєння.

Держави, які не володіють ядерною зброєю, відіграли ключову роль у просуванні заходів щодо роззброєння та контролю над озброєннями, зокрема через такі багатосторонні інститути, як ДНЯЗ та Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань. Проте, вважаємо, що нерівна динаміка влади між ядерними та неядерними державами ускладнює для неядерних держав ефективний вплив на переговори щодо роззброєння та прийняття рішень.

Іншим важливим моментом є вплив ядерного та без'ядерного статусу на національну та міжнародну безпеку. Володіння ядерною зброєю розглядалося як засіб стримування та запобігання агресії, особливо в контексті глобальної політики влади. Проте ризики, пов'язані з ядерною зброєю, включаючи випадковий запуск, помилку людини та можливість несанкціонованого використання, також сприяли занепокоєнню щодо ядерної безпеки та потенційних катастрофічних наслідків.

«Держави, які не володіють ядерною зброєю, зазвичай покладаються на інші засоби забезпечення своєї безпеки, такі як альянси, дипломатія та звичайні військові можливості. Проте існує занепокоєння тим, що використання цих альтернативних засобів безпеки також сприяє регіональним конфліктам і нестабільності, особливо в регіонах, де напруженість висока, або де тривають суперечки щодо території чи ресурсів»[7].

Отже, робимо висновок, що вплив ядерного та без'ядерного статусу на міжнародні відносини та норми є складним та багатогранним, формується низкою факторів, включаючи динаміку влади, проблеми безпеки та зусилля з роззброєння. Хоча володіння ядерною зброєю історично розглядалося як засіб посилення безпеки та впливу, все більше усвідомлюються ризики, пов'язані з ядерною

зброєю, і важливість зусиль у сфері роззброєння та нерозповсюдження. Держави, які не володіють ядерною зброєю, відіграли значну роль у просуванні цих зусиль, і їхні рішення відмовитися від ядерної зброї сприяли зміцненню міжнародних норм, пов'язаних із роззброєнням і нерозповсюдженням.

Проте, варто зазначити, що держави, що володіють ядерною зброєю - володіють значною перевагою з точки зору військової сили та впливу, особливо у відповідних регіонах. Це призвело до того, що деякі без'ядерні держави почуваються вразливими, а це також сприяє регіональній гонці озброєнь, оскільки держави прагнуть придбати ядерну зброю або розробити інші засоби забезпечення своєї безпеки. Держави, які володіють ядерною зброєю, історично неохоче роззброювалися, посилаючись на занепокоєння щодо національної безпеки та стратегічної цінності ядерної зброї. Це призвело до повільного та нерівномірного прогресу в напрямку роззброєння, коли деякі держави, що володіють ядерною зброєю, прагнуть модернізувати свої ядерні арсенали, а інші беруть на себе часткові або умовні зобов'язання щодо роззброєння.

Висновки до Розділу 2

1. За оцінкою Федерації американських учених, станом на початок 2022 року у світі налічується сумарно 12,7 тисяч ядерних боєголовок. Понад 9,4 тисяч перебувають на військових складах, решту боєголовок було виведено з експлуатації, але вони все ще чекають на демонтаж. З 9 тисяч 440 боєголовок, які є на військових складах, близько 3 тисяч 730 розгорнуті у складі оперативних сил. Приблизно 2 тисячі американських, російських, британських та французьких боєголовок (із усіх розгорнутих) перебувають у стані підвищеної готовності та готові до використання у найкоротші терміни. Організації громадянського суспільства та інші зацікавлені сторони продовжують відігравати важливу роль у

сприянні ядерному роззброєнню, моніторингу ядерної зброї та відстоюванні більшої прозорості та підзвітності. Їхні зусилля мають важливе значення для збереження громадського тиску на уряди, щоб вони вжили заходів щодо ядерного роззброєння та притягнули ядерні держави до відповідальності за свої зобов'язання. Ядерна зброя часто розглядається як найвищий символ військової могутності та стримування. Володіння ядерною зброєю може надати державі низку переваг, таких як відчуття безпеки, стримуючий фактор проти нападу та здатність впливати на поведінку інших держав. Однак використання ядерної зброї також може мати катастрофічні наслідки для всього світу. Після російського вторгнення привабливість ядерної зброї для деяких країн зросла. Порушення Будапештського меморандуму похитнуло довіру до негативних гарантій безпеки і по-суті розкрутило новий виток гонитви озброєнь.

2. Досвід без'ядерних держав щодо ядерного роззброєння підкреслює необхідність комплексного підходу до роззброєння, який враховує проблеми регіональної безпеки, міжнародні норми та мінливий геополітичний ландшафт. Успіх зусиль з роззброєння залежатиме від готовності держав, які володіють ядерною зброєю, брати участь у змістовних переговорах і зобов'язуватися скоротити свої арсенали. Це також вимагатиме постійної пропаганди та участі без'ядерних держав, організацій громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін, щоб зберегти це питання на міжнародному порядку денному. Зрештою, досягнення світу, вільного від ядерної зброї, вимагатиме постійних і колективних зусиль усіх країн.

3. Вплив ядерного та без'ядерного статусу на міжнародні відносини та норми є складним та багатогранним, формується низкою факторів, включаючи динаміку влади, проблеми безпеки та зусилля з роззброєння. Хоча володіння ядерною зброєю історично розглядалося як засіб посилення безпеки та впливу, все більше усвідомлюються ризики, пов'язані з ядерною зброєю, і важливість зусиль у сфері роззброєння та нерозповсюдження. Держави, які не володіють ядерною

зброєю, відіграли значну роль у просуванні цих зусиль, і їхні рішення відмовитися від ядерної зброї сприяли зміцненню міжнародних норм, пов'язаних із роззброєнням і нерозповсюдженням.

Проте, варто зазначити, що держави, що володіють ядерною зброєю - володіють значною перевагою з точки зору військової сили та впливу, особливо у відповідних регіонах. Це призвело до того, що деякі без'ядерні держави почуваються вразливими, а це також сприяє регіональній гонці озброєнь, оскільки держави прагнуть придбати ядерну зброю або розробити інші засоби забезпечення своєї безпеки. Держави, які володіють ядерною зброєю, історично неохоче роззброювалися, посиляючись на занепокоєння щодо національної безпеки та стратегічної цінності ядерної зброї. Це призвело до повільного та нерівномірного прогресу в напрямку роззброєння, коли деякі держави, що володіють ядерною зброєю, прагнуть модернізувати свої ядерні арсенали, а інші беруть на себе часткові або умовні зобов'язання щодо роззброєння.

РОЗДІЛ 3

ДОСВІД УКРАЇНИ З ЯДЕРНОГО РОЗЗБРОЄННЯ: ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

3.1. Історичні передумови володіння Україною ядерною зброєю

Питання про володіння Україною ядерною зброєю було предметом дискусій і спекуляцій з моменту здобуття країною незалежності від Радянського Союзу в 1991 році. Прихильники ядерного статусу України стверджують, що країна має законне право володіти ядерною зброєю, враховуючи свій історичний досвід і проблеми безпеки. Проте опоненти стверджують, що володіння ядерною зброєю суперечило б зобов'язанням України щодо роззброєння та лише посилює напруженість у регіоні.

«Після розпаду СРСР Україна успадкувала третій за величиною арсенал ядерної зброї у світі після Росії та США: 176 шахтних пускових установок з міжконтинентальними балістичними ракетами СС-19 та СС-24, а також 44 стратегічні бомбардувальники, здатні нести ядерну зброю. Історично Україна має складні відносини з ядерною зброєю. За часів Радянського Союзу в Україні було кілька об'єктів ядерної зброї та значна частина ядерного арсеналу Радянського Союзу. Після розпаду Радянського Союзу Україна добровільно відмовилася від ядерної зброї згідно з умовами Будапештського меморандуму в обмін на гарантії безпеки з боку Сполучених Штатів, росії та Великої Британії» [8].

Однак гарантії безпеки, обіцяні Будапештським меморандумом, були поставлені під сумнів в останні роки, особливо після анексії росією Криму в 2014 році. «Прихильники ядерного статусу України стверджують, що занепокоєність країни безпекою лише посилюється перед обличчям агресії росії, і що володіння

ядерною зброєю було б необхідним фактором стримування подальшої російської агресії» [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Окрім проблем безпеки, прихильники ядерного статусу України також вказують на історичний досвід країни як виправдання для володіння ядерною зброєю. Україна має довгу та бурхливу історію, позначену періодами іноземної окупації та репресій. Для багатьох українців володіння ядерною зброєю було б символом національної гордості та засобом утвердження незалежності та суверенітету країни.

«Проте противники ядерного статусу України стверджують, що володіння ядерною зброєю суперечило б зобов'язанням країни щодо роззброєння та нерозповсюдження. Рішення України відмовитися від ядерної зброї у 1994 році стало вагомим внеском у глобальні зусилля щодо скорочення ядерних арсеналів і запобігання поширенню ядерної зброї. Скасування цього рішення зараз підірве ці зусилля та створить небезпечний прецедент для інших країн, які прагнуть отримати ядерну зброю»[Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Науковці стверджують, що володіння ядерною зброєю лише посилить регіональну напруженість і збільшить ризик конфлікту. Питання володіння Україною ядерною зброєю є складним і суперечливим питанням, яке має вагомні аргументи з обох сторін. Незважаючи на те, що історичний досвід і проблеми безпеки України можуть служити виправданням для володіння ядерною зброєю, ризики та небезпеки, пов'язані з ядерною зброєю, не можна ігнорувати. Зрештою, будь-яке рішення про придбання ядерної зброї має бути ретельно розглянуто в контексті глобальних зусиль щодо скорочення ядерних арсеналів і запобігання поширенню ядерної зброї. Потенційне володіння Україною ядерною зброєю матиме значні наслідки для міжнародної безпеки та світового ядерного порядку. Володіння новою державою ядерною зброєю кине виклик існуючим нормам і правилам міжнародної системи та може призвести до небезпечного каскаду

розповсюдження, коли інші країни прагнуть отримати ядерну зброю у відповідь та інші фактори, такі як:

- «Володіння Україною ядерною зброєю потенційно можливе, але може ускладнити ситуацію в регіоні. РФ розглядає потенційне отримання Україною ядерної зброї як загрозу своїй національній безпеці, і, ймовірно, відповідь відповідним розгортанням власної ядерної зброї. Це може призвести до небезпечної та дестабілізуючої гонки ядерних озброєнь у регіоні та світі.

- Володіння Україною ядерною зброєю мало б значні економічні та технологічні наслідки. Розробка ядерного арсеналу потребуватиме значних фінансових ресурсів і технічного досвіду, що відволікатиме ресурси від інших нагальних національних пріоритетів, таких як економічний розвиток і соціальний добробут.

- Володіння Україною ядерною зброєю також матиме значні наслідки для відносин України з її союзниками, зокрема Сполученими Штатами та Європейським Союзом. І США, і ЄС були рішучими прихильниками суверенітету та територіальної цілісності України, але також були послідовними прихильниками глобального ядерного роззброєння. Рішення України придбати ядерну зброю призведе до розбрату з цими союзниками та може підірвати міцні відносини між Україною та Заходом.

- Потенційне отримання Україною ядерної зброї є не лише питанням національної безпеки, а й має ширші наслідки для регіональної та глобальної безпеки. Україна розташована на перехресті Європи та Азії та межує з кількома іншими ядерними державами, включаючи Росію. Таким чином, володіння Україною ядерною зброєю може мати значні наслідки для ширшого регіону.

- Володіння Україною ядерною зброєю також матиме значні наслідки для Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). ДНЯЗ є наріжним каменем глобальних зусиль із запобігання поширенню ядерної зброї та сприяння

роззброєнню, і будь-який крок України щодо придбання ядерної зброї буде явним порушенням договору. Це може підірвати довіру до ДНЯЗ і спонукати інші країни до створення ядерної зброї в майбутньому» [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

- «Володіння Україною ядерною зброєю також матиме значні наслідки для ширшого глобального ядерного порядку. Нинішній глобальний ядерний порядок базується на системі стримування та взаємного гарантованого знищення, у якій ядерні держави покладаються на загрозу відплати для стримування потенційних супротивників. Володіння такою новою державою, як Україна, ядерною зброєю може порушити цей крихкий баланс і призвести до небезпечної гонки озброєнь і розповсюдження ядерної зброї.

- Варто також розглянути потенційні гуманітарні наслідки ядерної зброї України. Застосування ядерної зброї, навіть в обмежених масштабах, могло б мати катастрофічні гуманітарні наслідки, спричинивши масову смерть і руйнування та потенційно спричинивши глобальні наслідки для навколишнього середовища та здоров'я» [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Отже, потенційне придбання Україною ядерної зброї є складним питанням, очевидно, що будь-яке рішення про придбання ядерної зброї має бути ретельно розглянуто в ширшому контексті регіональної та глобальної безпеки, ДНЯЗ та гуманітарних наслідків використання ядерної зброї. Ризики та небезпеки, пов'язані з ядерною зброєю, не можна ігнорувати, і будь-які кроки до розповсюдження ядерної зброї повинні стримуватись. Глобальні зусилля мають бути зосереджені на сприянні роззброєнню та нерозповсюдженню ядерної зброї, й на гарантуванні безпеки країнам з без'ядерним статусом.

3.2. Причини та наслідки ядерного роззброєння для безпеки України та відносин з її сусідами

Питання ядерного роззброєння було дискусійною темою в міжнародних відносинах. Це процес, який передбачає скорочення або повну ліквідацію ядерної зброї з арсеналу країни. У випадку України рішення про зняття ядерної зброї мало як причини, так і наслідки для її безпеки та відносин із сусідами. Це есе має на меті дослідити ці причини та наслідки, а також те, як вони вплинули на позицію України на світовій політичній арені.

«Причини ядерного роззброєння в Україні можна простежити до розпаду Радянського Союзу в 1991 році. На той час Україна успадкувала від Радянського Союзу великий запас ядерної зброї, що зробило її третьою за величиною ядерною державою у світі після США і росії. Однак нова влада в Україні зіткнулася з дилемою. З одного боку, вона хотіла зберегти свій статус ядерної держави, щоб забезпечити свою безпеку в епоху після холодної війни. З іншого боку, вона зіткнулася з тиском з боку міжнародного співтовариства, зокрема Сполучених Штатів, щодо ядерного роззброєння» [28].

24 жовтня 1991 Верховна Рада України затвердила постанову «Про без'ядерний статус України» [8]. «Підтверджуючи намір України, висловлений у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, дотримуватися трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї, усвідомлюючи необхідність суворого додержання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року, прагнучи зробити внесок у зміцнення міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї, Верховна Рада України заявляє:

1. Наявність на території України ядерної зброї колишнього Союзу РСР є тимчасовою.

2. Тепер ця ядерна зброя знаходиться під контролем відповідних структур колишнього Союзу РСР. Україна наполягає на праві свого контролю за незастосуванням ядерної зброї, розташованої на її території.

3. Україна проводитиме політику, спрямовану на повне знищення ядерної зброї та компонентів її базування, що розташовані на території Української держави. Вона має намір зробити це у мінімальні строки, виходячи з правових, технічних, фінансових, організаційних та інших можливостей, з належним забезпеченням екологічної безпеки. В Україні буде розгорнуто широку програму конверсії оборонної промисловості, перепрофілювання частини військово-промислового потенціалу на потреби економічного та соціального розвитку.

4. Україна, як одна з правонаступниць колишнього Союзу РСР, додержуватиме положень Договору між США та СРСР про скорочення стратегічних наступальних озброєнь 1991 року в частині, що стосується ядерних озброєнь, розташованих на її території. Україна готова розпочати переговори з Республікою Беларусь, Казахською РСР, РРФСР, за участю відповідних структур колишнього СРСР, про знищення стратегічних ядерних озброєнь, що підпадають під дію цього Договору.

5. Україна вживатиме заходів для знищення всіх інших ядерних озброєнь, що знаходяться на її території, і з цієї метою, в разі необхідності, готова брати участь у переговорах з усіма заінтересованими сторонами, в тому числі через існуючі багатосторонні механізми в галузі роззброєння.

6. Україна вживатиме належних заходів щодо забезпечення фізичної безпеки ядерної зброї, яка знаходиться на її території, протягом всього часу до повного знищення цієї зброї.

7. Україна має намір приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава і укласти з МАГАТЕ відповідну угоду про гарантії» [28].

Однією з головних причин міжнародного тиску на Україну щодо роззброєння був страх, що зброя може потрапити в чужі руки. Були побоювання, що зброя може опинитися в руках терористів або країн-вигнанців, що може становити загрозу глобальній безпеці. Крім того, міжнародна спільнота розглядала володіння Україною ядерною зброєю як потенційний дестабілізуючий фактор у регіоні.

Крім міжнародного тиску, Україна зіткнулася з внутрішніми викликами, які сприяли прийняттю рішення про роззброєння. Країна зіткнулася з економічною та політичною нестабільністю, а витрати на утримання її ядерного арсеналу ставали дедалі більшими. Кошти, витрачені на утримання зброї, доцільніше було витратити на економічний розвиток і вирішення соціальних проблем.

«Фінансова та технічна допомога для набуття Україною без'ядерного статусу була отримана завдяки підписанню Тристоронньої угоди Україною, США, росією від 14 січня 1994. У ній передбачалася фінансова компенсація за ядерні боезаряди. РФ передала Україні тепловидільні елементи для ядерних електростанцій, які містили 100 т низькозбагаченого урану. Україна передала 200 ядерних боеголовок від ракет СС-19 і СС-24 для їх ліквідації. Було досягнуто домовленості зі США про збільшення компенсації за демонтаж ядерних боезарядів до 350 млн дол. Цією Угодою гарантовано безпеку й територіальну цілісність України, яка добровільно позбулася атомної зброї. США та росія зобов'язалися утримуватися від економічного тиску, від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України й заявили, що їхні озброєння ніколи не будуть застосовані проти України, окрім як у цілях самооборони. Пізніше до таких гарантій Україні приєдналася Велика Британія, підписавши Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ. В обмін на гарантії безпеки Україна зі свого боку зобов'язалася ліквідувати всю ядерну зброю, окрім стратегічного наступального озброєння, дислокованого на її території» [32].

Рішення про відмову від ядерної зброї мало значні наслідки для безпеки України та відносин з її сусідами. «З одного боку, це покращило відносини України з міжнародним співтовариством, зокрема зі Сполученими Штатами та Європейським Союзом. Роззброєння розглядалося як позитивний крок до глобальних зусиль у сфері нерозповсюдження зброї ядерної зброї та допомогло підвищити імідж України як відповідального міжнародного актора. У 1994 році Україна стала підписантом Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), який ще більше закріпив її зобов'язання щодо роззброєння та нерозповсюдження» [32].

З іншого боку, роззброєння мало негативні наслідки для безпеки України. Це зробило країну вразливою до зовнішніх загроз, зокрема з боку росії, яка продовжувала розглядати Україну як частину своєї сфери впливу. Анексія Криму росією в 2014 році та захоплення території росією на сході України продемонстрували постійні виклики безпеці, з якими стикається Україна.

Причини та наслідки ядерного роззброєння в Україні мали значний вплив на безпеку країни та відносини з її сусідами. Хоча рішення про роззброєння було прийнято Україною (під тиском зовнішніх партнерів) з метою сприяння глобальній безпеці, воно зробило Україну вразливою до зовнішніх загроз. Оскільки Україна займає своє місце на глобальній політичній арені, їй потрібно буде знайти баланс між роззброєнням і забезпеченням своєї безпеки в дедалі складнішому та нестабільному геополітичному ландшафті та нападу з боку рф. Навіть у разі перемоги України та припинення війни, Україні постійно треба буде зважати на ризики майбутніх нападів з боку рф і готуватись до них інтенсивно мілітаризуючись, та прагнучи набуття членства в НАТО.

Ще одним наслідком ядерного роззброєння для України стала втрата спроможності стримування. «З демонтажем свого ядерного арсеналу Україна втратила здатність стримувати потенційних агресорів. Це створило вакуум влади в регіоні, і росія швидко використала цю вразливість. Анексія Криму та війна на

сході України розглядаються як прямі наслідки ослаблення спроможності України стримувати» [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Крім того, ядерне роззброєння в Україні мало значний вплив на її економіку. Витрати на утримання ядерного арсеналу лягли значним тягарем на економіку України, яка й без того переживала труднощі. Рішення про роззброєння було прийнято частково для вирішення цієї проблеми, і це дозволило Україні перенаправити ресурси на інші нагальні економічні та соціальні проблеми. Однак роззброєння мало й негативні економічні наслідки, зокрема для працівників атомної промисловості. Багато хто втратив роботу, а демонтаж ядерних установок призвів до значних ризиків для навколишнього середовища та здоров'я.

Іншим наслідком ядерного роззброєння в Україні став вплив на ширший режим нерозповсюдження. Роззброєння України стало значним кроком до глобальних зусиль у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та продемонструвало ефективність дипломатії та переговорів у досягненні цієї мети. Однак це також викликало питання щодо надійності гарантій ядерної безпеки, наданих ядерними державами, зокрема Сполученими Штатами. Будапештський меморандум, який надавав Україні гарантії безпеки в обмін на її роззброєння.

«Підписанти Меморандуму не лише підтвердили їхні зобов'язання не використовувати проти України ядерну зброю, а й:

- у пункті 2 Меморандуму підтвердили їх зобов'язання утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що жодна їхня зброя ніколи не використовуватиметься проти України;

- у пункті 3 Меморандуму підтвердили їхні зобов'язання відповідно до принципів Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі утримуватися від економічного тиску, спрямованого на підпорядкування 43 своїм власним інтересам здійснення Україною прав, властивих її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги» [13] був порушений, коли росія анексувала

Крим у 2014 році. Це призвело до втрати довіри міжнародної спільноти та викликало занепокоєння щодо ефективності режиму нерозповсюдження.

«Одним із викликів, з якими зіткнулася Україна після ядерного роззброєння, є те, як зберегти свою безпеку в регіоні, де все ще домінує росія. Після анексії Криму та війни на сході України Україна намагалася зміцнити свої безпекові зв'язки із Заходом, зокрема зі Сполученими Штатами та НАТО. Спільна декларація Україна-НАТО 2014 року, яка визнала право України обирати власні заходи безпеки, стала значним кроком на шляху до цієї мети. Україна також намагалася модернізувати свою армію та покращити її взаємосумісність із силами НАТО за допомогою навчання та спільних військових навчань»[18].

Відносини між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) почалися у 1992 році. «Україна подала заявку на отримання Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) у 2008 році. Наступним кроком на шляху до нього мав стати план дій щодо членства (ПДЧ), як ідеться в підсумковій декларації за результатами саміту. Втім, досі Україні не надали ПДЧ. Наразі Україна має особливий статус співпраці з НАТО - партнер із розширеними можливостями (Enhanced Opportunities Partner - EOP). Мета цієї програми - посилити оперативну сумісність військ країн-учасниць із силами НАТО. Вона передбачає регулярні політичні консультації з безпекових питань, розширений доступ до навчань і обміну інформацією, тісніша співпраця у часи криз» [18].

21 лютого 2019 року до Конституції України було внесено зміни, норми щодо стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та НАТО закріплені в преамбулі Основного Закону, трьох статтях та перехідних положеннях. «Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей... піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України... приймає цю Конституцію - Основний Закон України» [22].

«На Брюссельському саміті в червні 2021 року лідери НАТО підтвердили рішення, ухвалене на саміті в Бухаресті 2008 року, про те, що Грузія й Україна стануть членами Альянсу з Планом дій щодо членства (ПДЧ) як невід'ємною частиною процесу та правом України визначати своє майбутнє і зовнішню політику без стороннього втручання».

«30 вересня Україна подала заявку на пришвидшений вступ до НАТО на тлі анексії окупованих територій Росією, повідомив президент В. Зеленський за підсумками засідання Ради національної безпеки і оборони у п'ятницю, 30 вересня 2022 року. Відповідний документ він підписав разом з прем'єр-міністром Д. Шмигалем та спікером Верховної Ради Р. Стефанчуком».

Отже, рішення про ядерне роззброєння в Україні мало вагомі причини і відповідні наслідки для безпеки країни та міжнародних відносин. Ядерний арсенал країни розглядався як пережиток радянської епохи, а демонтаж цього арсеналу став кроком до просування глобальних зусиль з нерозповсюдження ядерної зброї. Однак рішення про роззброєння також зробило Україну вразливою до зовнішніх загроз і послабило її здатність стримувати ворога. Втрата можливостей стримування створила вакуум влади в регіоні, і росія швидко використала цю вразливість. Наслідки ядерного роззброєння викликали питання щодо надійності гарантій ядерної безпеки, наданих ядерними державами, зокрема Сполученими Штатами. Будапештський меморандум було порушено, коли росія анексувала Крим у 2014 році, що призвело до втрати довіри міжнародної спільноти та викликало занепокоєння щодо ефективності режиму нерозповсюдження. Анексія Криму та війна на сході України - це прямі наслідки ослаблення спроможності України до стримування агресора. Україна намагалася зміцнити свої безпекові зв'язки із Заходом, модернізувати свою армію та покращити взаємосумісність із силами НАТО за допомогою спільних військових навчань, а також проголосила прагнення вступу до північноатлантичного безпекового простору, долаючи тяжкі

наслідки війни. Саме тому, доля ядерного та без'ядерного статусу України залежатиме від складної взаємодії внутрішніх та міжнародних факторів.

3.3 Шляхи подолання викликів та проблем після набуття Україною без'ядерного статусу, з урахуванням наслідків російсько-української війни

Після рішення України про набуття без'ядерного статусу країна зіткнулася зі значними викликами та проблемами, зокрема під час російсько-української війни. Втрата спроможності стримування агресора зробила Україну вразливою до зовнішніх загроз, анексія Криму, війна на сході України (2014 р.), та повномасштабна війна після 24 лютого 2022 року, спричинила значні гуманітарні, економічні, соціальні, політичні, екологічні та інші проблеми. Щоб подолати ці виклики та проблеми, Україна може розглянути кілька стратегій:

1. «Вступ до НАТО та співпраця з Заходом у сфері безпеки. Для протидії зовнішнім загрозам необхідно модернізувати та покращити спроможність України у сфері безпеки та оборони. Посилення співпраці з Заходом у сфері безпеки та вступ до НАТО може забезпечити Україні доступ до передових військових технологій і навчання, а також реалізувати механізм колективного захисту і безпеки» [1].

2. Розробка комплексної стратегії національної безпеки: Україні необхідно розробити комплексну стратегію національної безпеки, яка б відповідала різноманітним викликам і загрозам, з якими вона стикається. Стратегія має включати комплекс заходів, зокрема військових, економічних та дипломатичних підходів для забезпечення безпеки та стабільності країни. Наразі чинною є Стратегія національної безпеки – «документ довгострокового планування, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є

основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки» [27]. Вона затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 без змін і доповнень, та не враховує теперішні воєнні реалії та загрози [27].

3. Сприяння економічному розвитку та соціальній стабільності: війна в Україні спричинила значні економічні, гуманітарні, соціальні проблеми, зокрема переміщення, загибель людей та знищення інфраструктури. Допомога Україні у війні від світової спільноти, санкції для РФ, виплата репарацій, сприяння економічному розвитку, соціальній стабільності, відновленню інфраструктури має вирішальне значення для післявоєнної відбудови країни та безпеки на усьому європейському континенті. Україні необхідно працювати не лише на воєнному фронті, виступаючи захисним буфером для всієї Європи від російської агресії, а й впроваджувати в життя величезний комплекс реформ, які прописані в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС (2014р.) [33]. Відповідно до якої Україна добровільно зобов'язалась виконувати всі пункти Угоди, а також держава має працювати над схожими вимогами щодо реформ від НАТО. Це сприятиме відбудові країни, покращенню інвестиційного клімату, залученню іноземних інвестицій, розвитку нових секторів економіки та поверненню громадян.

4. Зміцнення демократичних інституцій. Їх необхідно зміцнити для сприяння підзвітності та прозорості, а також для боротьби з корупцією в країні в усіх ешелонах влади і правоохоронних органах. Прозорий і підзвітний уряд відкритий до конструктивної взаємодії і співпраці з громадянським суспільством є ефективним, і сприяє вирішенню чисельних конфліктів у соціумі, користується максимальною довірою і підтримкою громадян.

5. Дипломатичні зусилля для перемоги у війні. Україні також, окрім вступу до ЄС та НАТО, необхідно зосередитися на зміцненні регіональної співпраці у сфері безпеки. Україна має спільні кордони з кількома іншими державами, включаючи Польщу, Словаччину, Румунію та Молдову. Зміцнення

співпраці з цими країнами у сфері регіональної безпеки може допомогти посилити колективну безпеку та стабільність. Україна може співпрацювати з регіональними організаціями, такими як Вишеградська група, Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ і Чорноморське економічне співробітництво, щоб сприяти регіональній співпраці та інтеграції.

Україна також може отримати вигоду від розширення співпраці з недержавними акторами. Громадянське суспільство, медіа та бізнес-спільноти можуть відігравати вирішальну роль у просуванні демократії, підзвітності та прозорості в країні.

Іншою важливою стратегією України для подолання викликів набуття без'ядерного статусу є вирішення питання енергетичної безпеки. 8 років Україна не купує російський газ з 25 листопада 2015 року. За вісім років Україна пройшла шлях трансформації власного газового ринку і переорієнтувалася на ЄС. До 2014 року Україна щороку імпортувала з Росії 30-55 млрд куб м природного газу на рік і сплачувала за них величезні кошти – у середньому на 5 млрд дол більше, ніж отримувала за транзит. Коли у 2015 році «Газпром» перервав поставки газу в Україну, кремль очікував швидкої капітуляції. Розуміння, що в обмін на газ росія шантажуватиме Україну і вимагатиме поступок у питаннях суверенітету і незалежності, спонукало до пошуків альтернативних джерел постачання блакитного палива. Уперше питання про можливий реверс газу з країн ЄС почали обговорювати ще під час українсько-російського газового конфлікту у 2009 році. У 2015 році найбільшим напрямком стала Словаччина. Також Україна імпортує газ із Польщі. У березні 2023 року російський «Газпром» скоротив транзит газу в Європу через Україну приблизно на 15% до 36,2 млн куб. м. Транзитна гілка через Україну залишається єдиним маршрутом постачань російського газу в держави Центральної та Західної Європи. Проте, після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну та запровадження санкцій проти рф країни Європи суттєво скоротили

свою залежність від російського газу - від 40% перед війною до 10% зараз. Україна може інвестувати у відновлювані джерела енергії, такі як сонячна та вітрова енергія, щоб зменшити свою залежність від викопного палива.

Покращення кібербезпеки також має вирішальне значення для забезпечення стабільності та безпеки України. Україна зазнала численних кібератак з росії. Тому Україна у співпраці з міжнародними партнерами такими, як Майкрософт, Гугл, кібербезпековими структурами НАТО може розвивати свої можливості кіберзахисту для протидії цим загрозам. Цей підхід передбачає інвестиції в технології кіберзахисту, покращення навчання кіберзахисту для військового та цивільного секторів, а також посилення співпраці з міжнародними партнерами для протидії кіберзагрозам.

Крім того, сприяння регіональній інтеграції та з'єднанню може допомогти подолати виклики набуття неядерного статусу. Україна може брати участь у регіональних ініціативах, таких як Ініціатива трьох морів (2016 р.), яка спрямована на сприяння економічному, енергетичному та інфраструктурному співробітництву між 12 державами-членами Європейського Союзу в регіоні Центральної та Східної Європи. Центральні і Східноєвропейські держави: Австрія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія та Україна (10 червня 2022 р. отримала статус партнера-учасника ІТМ).

Ще один важливий крок, який може зробити Україна, це сприяти співпраці та культурному обміну зі своїми сусідами. Сприяння культурному обміну може допомогти взаєморозумінню, зменшити напруженість і сприяти регіональній стабільності та безпеці. Україні також варто працювати над реформою освіти, науки та впровадженням інновацій для створення більш процвітаючої та конкурентоспроможної економіки. Інвестиції в освіту, науку та інновації можуть допомогти Україні розвивати нові галузі, створювати нові робочі місця та сприяти економічному зростанню.

Таким чином, виклики та проблеми, пов'язані з набуттям без'ядерного статусу, є значними, але Україна може їх подолати, використовуючи комплексний підхід, який включає зміцнення співпраці у сфері безпеки, розробку оновленої стратегії національної безпеки, сприяння економічному розвитку, зміцненню демократичних інститутів, вирішенню конфліктів через дипломатію, інвестиції в армію та оборонний сектор, пошук міжнародної допомоги та вирішення питань, пов'язаних з енергетичною та кібербезпекою. Для протидії зовнішнім загрозам необхідно модернізувати та покращити спроможності України у сфері безпеки та оборони. Посилення співпраці з Заходом у сфері безпеки та вступ до НАТО може забезпечити Україні доступ до передових військових технологій і навчання, а також реалізувати механізм колективного захисту і безпеки. Іншою важливою стратегією для України щодо подолання викликів набуття без'ядерного статусу є інвестування у її військові можливості. Україні необхідно інвестувати в модернізацію своїх збройних сил, виробництво власної зброї, удосконалення навчання та оснащення армії, сприяти підготовці населення України для подальшої мобілізації, ротації на фронті, розвитку потужної оборонної промисловості. Життєво важливим для України є проведення реформ у всіх сферах, згідно взятих зобов'язань, вступ до НАТО, ЄС, співпраця зі світовою спільнотою у сфері безпеки, фінансової, гуманітарної, збройної підтримки та післявоєнної відбудови країни.

Висновки до Розділу 3

1. Потенційне придбання Україною ядерної зброї є складним питанням, очевидно, що будь-яке рішення про придбання ядерної зброї має бути ретельно розглянуто в ширшому контексті регіональної та глобальної безпеки, ДНЯЗ та гуманітарних наслідків використання ядерної зброї. Ризики та небезпеки, пов'язані

з ядерною зброєю, не можна ігнорувати, і будь-які кроки до розповсюдження ядерної зброї повинні стримуватись. Глобальні зусилля мають бути зосереджені на сприянні роззброєнню та нерозповсюдженню ядерної зброї, й на гарантуванні безпеки країнам з без'ядерним статусом.

2. Рішення про ядерне роззброєння в Україні мало вагомі причини і відповідні наслідки для безпеки країни та міжнародних відносин. Ядерний арсенал країни розглядався як пережиток радянської епохи, а демонтаж цього арсеналу став кроком до просування глобальних зусиль з нерозповсюдження ядерної зброї. Однак рішення про роззброєння також зробило Україну вразливою до зовнішніх загроз і послабило її здатність стримувати ворога. Втрата можливостей стримування створила вакуум влади в регіоні, і росія швидко використала цю вразливість. Наслідки ядерного роззброєння викликали питання щодо надійності гарантій ядерної безпеки, наданих ядерними державами, зокрема Сполученими Штатами. Будапештський меморандум було порушено, коли росія анексувала Крим у 2014 році, що призвело до втрати довіри міжнародної спільноти та викликало занепокоєння щодо ефективності режиму нерозповсюдження. Анексія Криму та війна на сході України - це прямі наслідки ослаблення спроможності України до стримування агресора. Україна намагалася зміцнити свої безпекові зв'язки із Заходом, модернізувати свою армію та покращити взаємосумісність із силами НАТО за допомогою спільних військових навчань, а також проголосила прагнення вступу до північноатлантичного безпекового простору, долаючи тяжкі наслідки війни. Саме тому, доля ядерного та без'ядерного статусу України залежатиме від складної взаємодії внутрішніх та міжнародних факторів.

3. Виклики та проблеми, пов'язані з набуттям без'ядерного статусу, є значними, але Україна може їх подолати, використовуючи комплексний підхід, який включає зміцнення співпраці у сфері безпеки, розробку оновленої стратегії національної безпеки, сприяння економічному розвитку, зміцненню демократичних інститутів, вирішенню конфліктів через дипломатію, інвестиції в

армію та оборонний сектор, пошук міжнародної допомоги та вирішення питань, пов'язаних з енергетичною та кібербезпекою. Для протидії зовнішнім загрозам необхідно модернізувати та покращити спроможності України у сфері безпеки та оборони. Посилення співпраці з Заходом у сфері безпеки та вступ до НАТО може забезпечити Україні доступ до передових військових технологій і навчання, а також реалізувати механізм колективного захисту і безпеки. Іншою важливою стратегією для України щодо подолання викликів набуття без'ядерного статусу є інвестування у її військові можливості. Україні необхідно інвестувати в модернізацію своїх збройних сил, виробництво власної зброї, удосконалення навчання та оснащення армії, сприяти підготовці населення України для подальшої мобілізації, ротації на фронті, розвитку потужної оборонної промисловості. Життєво важливим для України є проведення реформ у всіх сферах, згідно взятих зобов'язань, вступ до НАТО, ЄС, співпраця зі світовою спільнотою у сфері безпеки, фінансової, гуманітарної, збройної підтримки та післявоєнної відбудови країни.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши все вищевикладене нами були зроблені наступні висновки:

1. Ядерна зброя, як засіб взаємного гарантованого знищення, по суті припинення життя на земній кулі, позбавила сенсу концепцію швидкої перемоги у наступальній війні «за малу ціну», панування якої призвело до розв'язування двох світових воєн. Тобто, в деякому сенсі ця зброя виступила ефективним засобом запобігання великої (світової) війни. Водночас логіка переконання противника у тому, що держава готова та здатна завдати ракетно-ядерного удару вимагала постійного удосконалення такої зброї, що підштовхувало гонку озброєнь. Вдосконалення ядерних пристроїв продовжувалося й після заборони їх випробування у трьох сферах – на поверхні Землі, у повітрі і під водою. Щоб повністю зрозуміти складні питання, пов'язані з ядерним і без'ядерним статусом держави, важливо розглянути всі фактори та те, як вони взаємодіють один з одним. Застосовуючи комплексний та міждисциплінарний підхід до дослідження, можна глибше зрозуміти це важливе питання та визначити шляхи сприяння глобальному миру та безпеці.

На основі опрацьованого матеріалу можемо констатувати, що саме практична реалізація курсу на без'ядерний статус і стала одним із перших вагомих зовнішньополітичних кроків України та сприяла позиціонуванню її як стабільного й надійного партнера для провідних держав світу. Завдяки цьому кроку відкрилися можливості до майбутньої інтеграції в ЄС та НАТО, стали можливими доброзичливі стосунки зі світовими державами, активізувалася регіональна співпраця. Не просто деклароване, а швидке практичне втілення курсу на без'ядерний статус сприяло утвердженню статусу України на міжнародній арені як передбачуваного та надійного партнера. Україна традиційно бере активну участь у світовому ядерному роззброєнні й нерозповсюдженні засобів масового ураження і

відіграє в багатьох випадках провідну роль, попри тривалу відсутність ядерної зброї на її території.

2. Законодавча та нормативна база, що регулює використання та розповсюдження конфіденційної інформації, є важливим фактором при проведенні досліджень щодо ядерного та неядерного статусу держави. Одним із ключових елементів глобальної системи безпеки, що склалися в період біполярності, є режим нерозповсюдження ядерної зброї, що базується на Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.).

Історично закономірно, що в контексті поступового переходу до багатопольярного світоустрою «режим винятковості» для п'яти ядерних держав зазнає серйозної ерозії. У 1990-ті роки розпочався новий виток поширення ядерної зброї. Слід очікувати, що у середньостроковій перспективі цей виклик міжнародної безпеки лише загостриться. З цього випливає висновок про серйозну кризу режиму ядерного нерозповсюдження. В результаті проведеного аналізу генези режиму, його міжнародно-правової бази, а також сучасного стану верифікаційних механізмів та механізмів імплементації ми дійшли висновку, що багато проявів сьогоденної кризи ДНЯЗ були історично зумовлені тими протиріччями, які були покладені в основу режиму нерозповсюдження ще за його створення через консенсусний характер Договору.

3. За оцінкою Федерації американських учених, станом на початок 2022 року у світі налічується сумарно 12,7 тисяч ядерних боєголовок. Понад 9,4 тисяч перебувають на військових складах, решту боєголовок було виведено з експлуатації, але вони все ще чекають на демонтаж. З 9 тисяч 440 боєголовок, які є на військових складах, близько 3 тисяч 730 розгорнуті у складі оперативних сил. Приблизно 2 тисячі американських, російських, британських та французьких боєголовок (із усіх розгорнутих) перебувають у стані підвищеної готовності та готові до використання у найкоротші терміни. Організації громадянського суспільства та інші зацікавлені сторони продовжують відігравати важливу роль у

сприянні ядерному роззброєнню, моніторингу ядерної зброї та відстоюванні більшої прозорості та підзвітності. Їхні зусилля мають важливе значення для збереження громадського тиску на уряди, щоб вони вжили заходів щодо ядерного роззброєння та притягнули ядерні держави до відповідальності за свої зобов'язання. Ядерна зброя часто розглядається як найвищий символ військової могутності та стримування. Володіння ядерною зброєю може надати державі низку переваг, таких як відчуття безпеки, стримуючий фактор проти нападу та здатність впливати на поведінку інших держав. Однак використання ядерної зброї також може мати катастрофічні наслідки для всього світу. Після російського вторгнення привабливість ядерної зброї для деяких країн зросла. Порушення Будапештського меморандуму похитнуло довіру до негативних гарантій безпеки і по-суті розкрутило новий виток гонитви озброєнь.

Досвід без'ядерних держав щодо ядерного роззброєння підкреслює необхідність комплексного підходу до роззброєння, який враховує проблеми регіональної безпеки, міжнародні норми та мінливий геополітичний ландшафт. Успіх зусиль з роззброєння залежатиме від готовності держав, які володіють ядерною зброєю, брати участь у змістовних переговорах і зобов'язуватися скоротити свої арсенали. Це також вимагатиме постійної пропаганди та участі без'ядерних держав, організацій громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін, щоб зберегти це питання на міжнародному порядку денному. Зрештою, досягнення світу, вільного від ядерної зброї, вимагатиме постійних і колективних зусиль усіх країн.

Вплив ядерного та без'ядерного статусу на міжнародні відносини та норми є складним та багатогранним, формується низкою факторів, включаючи динаміку влади, проблеми безпеки та зусилля з роззброєння. Хоча володіння ядерною зброєю історично розглядалося як засіб посилення безпеки та впливу, все більше усвідомлюються ризики, пов'язані з ядерною зброєю, і важливість зусиль у сфері роззброєння та нерозповсюдження. Держави, які не володіють ядерною зброєю,

відіграли значну роль у просуванні цих зусиль, і їхні рішення відмовитися від ядерної зброї сприяли зміцненню міжнародних норм, пов'язаних із роззброєнням і нерозповсюдженням.

Проте, варто зазначити, що держави, що володіють ядерною зброєю - володіють значною перевагою з точки зору військової сили та впливу, особливо у відповідних регіонах. Це призвело до того, що деякі без'ядерні держави почуваються вразливими, а це також сприяє регіональній гонці озброєнь, оскільки держави прагнуть придбати ядерну зброю або розробити інші засоби забезпечення своєї безпеки. Держави, які володіють ядерною зброєю, історично неохоче роззброювалися, посилаючись на занепокоєння щодо національної безпеки та стратегічної цінності ядерної зброї. Це призвело до повільного та нерівномірного прогресу в напрямку роззброєння, коли деякі держави, що володіють ядерною зброєю, прагнуть модернізувати свої ядерні арсенали, а інші беруть на себе часткові або умовні зобов'язання щодо роззброєння.

4. Потенційне придбання Україною ядерної зброї є складним питанням, очевидно, що будь-яке рішення про придбання ядерної зброї має бути ретельно розглянуто в ширшому контексті регіональної та глобальної безпеки, ДНЯЗ та гуманітарних наслідків використання ядерної зброї. Ризики та небезпеки, пов'язані з ядерною зброєю, не можна ігнорувати, і будь-які кроки до розповсюдження ядерної зброї повинні стримуватись. Глобальні зусилля мають бути зосереджені на сприянні роззброєнню та нерозповсюдженню ядерної зброї, й на гарантуванні безпеки країнам з без'ядерним статусом.

5. Рішення про ядерне роззброєння в Україні мало вагомі причини і відповідні наслідки для безпеки країни та міжнародних відносин. Ядерний арсенал країни розглядався як пережиток радянської епохи, а демонтаж цього арсеналу став кроком до просування глобальних зусиль з нерозповсюдження ядерної зброї. Однак рішення про роззброєння також зробило Україну вразливою до зовнішніх загроз і послабило її здатність стримувати ворога. Втрата можливостей

стримування створила вакуум влади в регіоні, і росія швидко використала цю вразливість. Наслідки ядерного роззброєння викликали питання щодо надійності гарантій ядерної безпеки, наданих ядерними державами, зокрема Сполученими Штатами. Будапештський меморандум було порушено, коли росія анексувала Крим у 2014 році, що призвело до втрати довіри міжнародної спільноти та викликало занепокоєння щодо ефективності режиму нерозповсюдження. Анексія Криму та війна на сході України - це прямі наслідки ослаблення спроможності України до стримування агресора. Україна намагалася зміцнити свої безпекові зв'язки із Заходом, модернізувати свою армію та покращити взаємосумісність із силами НАТО за допомогою спільних військових навчань, а також проголосила прагнення вступу до північноатлантичного безпекового простору, долаючи тяжкі наслідки війни. Саме тому, доля ядерного та без'ядерного статусу України залежатиме від складної взаємодії внутрішніх та міжнародних факторів.

6. Виклики та проблеми, пов'язані з набуттям без'ядерного статусу, є значними, але Україна може їх подолати, використовуючи комплексний підхід, який включає зміцнення співпраці у сфері безпеки, розробку оновленої стратегії національної безпеки, сприяння економічному розвитку, зміцненню демократичних інститутів, вирішенню конфліктів через дипломатію, інвестиції в армію та оборонний сектор, пошук міжнародної допомоги та вирішення питань, пов'язаних з енергетичною та кібербезпекою. Для протидії зовнішнім загрозам необхідно модернізувати та покращити спроможності України у сфері безпеки та оборони. Посилення співпраці з Заходом у сфері безпеки та вступ до НАТО може забезпечити Україні доступ до передових військових технологій і навчання, а також реалізувати механізм колективного захисту і безпеки. Іншою важливою стратегією для України щодо подолання викликів набуття без'ядерного статусу є інвестування у її військові можливості. Україні необхідно інвестувати в модернізацію своїх збройних сил, виробництво власної зброї, удосконалення навчання та оснащення армії, сприяти підготовці населення України для

подальшої мобілізації, ротації на фронті, розвитку потужної оборонної промисловості. Життєво важливим для України є проведення реформ у всіх сферах, згідно взятих зобов'язань, вступ до НАТО, ЄС, співпраця зі світовою спільнотою у сфері безпеки, фінансової, гуманітарної, збройної підтримки та післявоєнної відбудови країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алма-атинська декларація від 21 грудня 1991р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_189#Text
2. Асоціація з контролю над озброєннями. (2021). Ядерне роззброєння. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/nucleardisarmament>
3. Вальс, К. Н. (1979). Теорія міжнародної політики. McGraw-Hill.
4. Вальс, К. Н. (1981). Поширення ядерної зброї: Чим більше, тим краще. *Adelphi Papers*, 171, 1-17.
5. Галака С. П. Ядерне нерозповсюдження у світовій політиці : Автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 / Галака С. П. К., 2006. 38 с. 3. Євразійські економічні структури та Україна URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=512>
6. Грехем, Т. та Пайфер, С. (2019). Запобігання кризі: Американська стратегія, військові витрати та колективна оборона в Європі. Преса Інституту Брукінгса.
7. Гласстоун, С. та Долан, П. Дж. (1977). Вплив ядерної зброї. Міністерство оборони США та Управління науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в галузі енергетики.
8. Денисенко, М. (2020). Роззброєння та врегулювання конфліктів в Україні. *Журнал вирішення конфліктів*, 64(3), С. 496-521.
9. Джервіс, Р. (1989). Значення ядерної революції: Державне будівництво і перспектива Армагеддону. Видавництво Корнельського університету.
10. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ). (1996). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU96338>
11. Договір про заборону ядерної зброї URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1

12. Кондратенко О. Ю. Процес ядерного роззброєння і Україна URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/

13. Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму «Про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї». Україна дипломатична. 2015. Вип. 16. С. 364-373. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2015_16_67.

14. НАТО. – Справочник. – Brussels: Office of Information and Press, NATO. – 2006. – 440 с.

15. Офіційний сайт МАГАТЕ URL: <https://www.iaea.org/>

16. Офіційний сайт ОЕСР URL: <https://www.oecd.org/>

17. Офіційний сайт ООН URL: <https://www.un.org/en/>

18. Оцінка внеску України в ядерне роззброєння URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/2010_4-17.pdf#page=121

19. Про без'ядерний статус України Закон України: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-12>

20. Пайфер, С. (2012). Можливість ядерного роззброєння: Унікальна роль України. Інститут Брукінгса.

21. Перепелиця Г. М. Без'ядерний статус і національна безпека України / Перепелиця Г. М. - К., 1998. - 107 с.

22. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) Закон України № 2680-VIII від 07.02. 2019р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

23. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку, Закон України № 39/95-ВР від 08.02.1995р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>

24. Про державну таємницю, Закон України № 3855-XII від 21.01. 1994р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

25. Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2264-12>

26. Про національну безпеку, Закон України № 2469-VIII, від 24.06.2018р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» № 392/2020 від 14.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>

28. Про без'ядерний статус №1697-XII від 24.10.1991 р. Офіційна заява України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-12#Text>

29. Родс Р. (2018). Створення атомної бомби. URL: <https://www.istpravda.com.ua/reviews/2021/11/24/160540/>

30. Румер Є. Б., & Сокольський, Р. (2021). Вирішення кризи в Україні: Політичні рекомендації США. Фонд Карнегі за міжнародний мир.

31. Саган, С. Д. (1994). Небезпеки розповсюдження: Теорія організації, теорія стримування і поширення ядерної зброї. Міжнародна безпека, 19(4). С. 66-107.

32. Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї N737/97-ВР від 17.12.97р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_028#Text

33. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 1678-VII від 16.09.2014р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

34. Україна може повернути собі статус ядерної держави URL: <http://www.realt5000.com.ua/news/utf/uk/1806639/>

35. Україна на міжнародній арені: Зб. документів і матеріалів (1991–1995 рр.) : у 2-х кн. / Упоряд. В. В. Будяков та ін. К. : Юрінком Інтер, 1998. Кн. 2. 496 с.

36. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: (Кол. моногр.) / За ред. Ф. М. Рудича. К. : МАУП, 2002. 488 с.

37. Шеллінг, Т. К. (1981). Стратегія конфлікту. Видавництво Гарвардського університету URL:

<https://iuristebi.files.wordpress.com/2011/07/d182d0bed0bcd0b0d181-d188d0b5d0bbd0bbd0b8d0bdd0b3-d181d182d180d0b0d182d0b5d0b3d0b8d18f-d0bad0bed0bdd184d0bbd0b8d0bad182d0b0.pdf>

38. Шторгін І. Україна без'ядерна/ядерна URL:
<http://www.radiosvoboda.org/content/article/24213162.html>

39. Юлія Соколова. Примарні гарантії в обмін на ядерну зброю: Будапештський меморандум та його значення для України. URL:
<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220305-prymarni-garantiyi-v-obmin-nayadernu-zbroyu-budapeshtskuj-memorandum-ta-jogo-znachennya-dlya-ukrayiny/>

40. «Ядерний клуб»: скільки боєголовок є в наявності у країн світу та скільки з них розгорнуті URL::
<https://www.slovoidilo.ua/2022/09/26/infografika/polityka/yadernyj-klub-skilky-boyeholovok-ye-nayavnosti-krayin-svitu-ta-skilky-nyx-rozhornuti>

41. Helsinki Accords. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Helsinki_Accords#:~:text=The%20Helsinki%20Final%20Act%2C%20also,of%20negotiations%20known%20as%20the

42. Long Austin Deterrence: From Cold War to Long War. Lessons from Six Decades of RAND Research. Santa Monica: RAND, 2008.116 p.

43. Yost D. The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine. International Affairs. 2015. Volume 91. № 3. P. 505-538.

44. Schelling Th. The Legacy of Hiroshima: A Half-Century without Nuclear War. Institute for Philosophy and Public Policy. URL:
www.puaf.umd.edu/IPPP/Summer00/legasy_of_hiroshima.htm

45. NATO, Strategic Concept, Lisbon, November 19-20, 2010. URL:
http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf

46. NATO, Deterrence and Defense Posture Review, Chicago, May 20 2012.

URL: http://nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87597.

47. Kroenig M., Slocombe W. Why Nuclear Deterrence Still Matters to NATO // Atlantic Council. Brent Scowcroft Center on International Security Issuebrief. August 2014. 6 p.

48. NATO, Strategic Concept. Washington, DC, April 24, 1999. URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm.

49. Cole Paul. Atomic Bombast: Nuclear Weapon Decision making in Sweden, 1996. 281 p

50. National Defense Strategy of The United States of America, 2022. URL: <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONALDEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF> 64.

51. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review. GovUK. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf 65. National Security Strategy. Febr. 2015.

52. National Security Strategy Archive. URL: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf 66.

53. Norris Robert. Racing for the Bomb: General Leslie R. Groves, the Manhattan Project's Indispensable Man. South Royalton. Steerforth Press, 2002. 722 p.

54. Perkovich, G. India's Nuclear Bomb. The Impact on Global Proliferation. Los Angeles: University of California Press, 1999. 641 p

55. Quester G. Nuclear Monopoly. New Brunswick: Transaction Publishers, 2000. 234 p.

56. Sagan S. The Spread of Nuclear Weapons: An Enduring Debate. N.Y.: W.W. Norton, 2012. 288 p.

57. Santoro D. Treating Weapons Proliferation: An Oncological Approach to the

Spread of Nuclear, Biological, and Chemical Technology. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2010. 261 p.

58. Tannenwald N. *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945* / N. Tannenwald. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 449 p.

59. *The Nuclear Renaissance and International Security* / Ed. by Adam N. Stulberg and Matthew Fuhrmann. Stanford, California: Stanford Security Studies, Stanford University Press, 2013. 364 p

60. *What Is Arms Control?* US Foreign Policy, The New York Times Company, Barry Kolodkin URL: <https://world101.cfr.org/foreign-policy/tools-foreign-policy/what-arms-control>